

UVOĐENJE UZAJAMNOG UČENJA JEZIKA NA KOSOVU: **predlog mape puta**

Implemented by:

Ova publikacija nastala je uz finansijsku podršku Evropske unije i Nacionalne zadužbine za demokratiju NED. Njen sadržaj je isključiva odgovornost NVO AKTIV i članova Koalicije za pomirenje Kosova, i ne odražava nužno stavove Evropske unije ili stavove NEDa

SADRŽAJ

1. Uvod.....	2
1.1 Istorijska pozadina.....	3
1.2 Trenutni kontekst.....	6
1.3 Zaključci.....	8
2. Analiza problema.....	10
2.1 Pravni aspekti.....	10
2.2 Politički aspekti.....	12
2.3 Društveni aspekti.....	14
2.4 Zaključci.....	17
2.5 Dokazi iz anketnih podataka.....	17
3. Uvođenje uzajamnog učenja jezika u preduniverzitetsko obrazovanje.....	33
3.1 Ukratko o dva različita obrazovna sistema.....	34
3.2 Uvođenje srpskog jezika u škole sa kosovskim nastavnim planom i programom.....	34
3.3 Uvođenje albanskog jezika u škole sa srpskim nastavnim planom i programom.....	36
3.4 Kreiranje fakultetski obrazovanih nastavnika jezika.....	38
3.5 Preporuke.....	42
Reference.....	44

1. UVOD

Ovaj dokument se bavi pitanjem jezičkog jaza između kosovskih Albanaca i kosovskih Srba, dve najveće zajednice na Kosovu. Nedavne studije pokazuju da poznavanje albanskog u srpskoj i srpskog u albanskoj zajednici opada, naročito među mlađim generacijama. Prema istraživanju javnog mnjenja iz 2018. godine, 4% ispitanika među kosovskim Albancima samo delimično razume srpski, dok 2% mladih ispitanika među kosovskim Srbima zapravo govore albanski.

Ovo ometa međuetničku interakciju i negativno utiče na odnose dveju zajednica, sprečavajući njihove pripadnike, naročito one mlađe, da zajedno rade na stvaranju multietničkog i višejezičnog društva. Što se tiče omladine, nedostatak međusobnog učenja jezika u formalnom obrazovanju odavno je identifikovan kao jedna od ključnih reformi koje treba preduzeti kako bi se smanjila sve veća distanca između dve zajednice, počev od učenika u školama. Iako je učenje albanskog, odnosno srpsko-hrvatskog jezika bilo obavezno do početka 1990-ih, do danas oba obrazovna sistema koja funkcionišu na Kosovu, tj. kosovski i srpski sistem, ne uključuju jezik druge zajednice kao nastavni predmet.

(Ponovno) uvođenje časova oba jezika u formalno obrazovanje može poslužiti kao osnova za dugoročno razvijanje preciznosti jezika, što će u mnogim aspektima imati korisne efekte na kosovsko društvo. Između ostalog, unaprediće prava nevećinskih zajednica na centralnom i lokalnom nivou, posebno u oblasti o jezičkim pravima. Zatim, negovaće odnose među zajednicama, doprinoseći rušenju stereotipa i narativa jednih o drugima. To će, na kraju, dovesti do međuetničkog samoinicijativnog zbližavanja, što će doprineti stvaranju održive stabilnosti na Kosovu i u regionu.

Oslanjajući se na podatke ankete koju je NVO Aktiv prikupila u novembru 2020. godine, rad će istražiti u kojoj meri se postojeći jezički jaz između kosovskih Srba i kosovskih Albanaca može pripisati nedostatku nastave srpskog odnosno albanskog jezika u formalnom obrazovanju, istražujući pritom spremnost ispitanika za učenje jezika druge zajednice i njegovo (ponovno) uvođenje u školski program, bilo kao izborni ili kao obavezni predmet. Dalje, nadovezujući se na prethodne preporuke javnih politika različitih lokalnih i međunarodnih organizacija, i imajući u vidu složenost teme koja uključuje razne aktere

i koja zahteva političku kao i institucionalnu spremnost za njenu stvarnu primenu, autori ovog rada pružice okvirnu mapu puta i neophodne korake za uspostavljanje nastave jezika u oba nastavna programa unutar postojećih okvira, posvećujući pritom posebnu pažnju nedostatku akademski kvalifikovanih profesora jezika, kao jednom od osnovnih problema.

1.1 Istorijska pozadina

Naučnici i stručnjaci se slažu da su školske i univerzitetske ustanove na Kosovu do 1990. funkcionisale kao tačka međusobnog približavanja albanske i srpske zajednice¹. Međutim, obrazovanje je u savremenoj istoriji Kosova bilo i poprište gde su sporovi između Srba i Albanaca prvo izbijali i nastajali². Otuda i današnji značaj obrazovanja na Kosovu kao prostora gde se, s druge strane, mogu obnavljati društveni odnosi među zajednicama i njihovo suočavanje s prošlošću³, istovremeno gradeći poverenje među zajednicama, kao i prema institucijama i pružaocima javnih usluga⁴.

Od kraja Drugog svetskog rata, obrazovanje na Kosovu se odvijalo u različitim školama u zavisnosti od jezika kojim su učenici govorili, a to subili albanski, srpsko-hrvatski i turski. 1953. godine je obrazovanje na tri različita jezika centralizovano u zajedničke škole gde su učenici učili na njihovim maternjim jezicima⁵. Istovremeno, međutim, Albanci su morali da uče srpsko-hrvatski a Srbi albanski jezik⁶.

¹ Kastrati, A. „Uloga obrazovanja u formiranju identiteta Albanaca i Srba na Kosovu: primena pristupa koji je zaslepljen razlikama u uspostavljanju režima za dobijanje državljanstva u multikulturalnom društvu”. Evropski časopis društvenih nauka 3(1), 2016. Dostupno na: http://journals.euser.org/files/articles/ejser_jan_apr_16/Kastrati.pdf
Kostovicova, D. „Kosovo: The Politics of Identity and Space”. Routledge, Oxon, UK. 2005. ISBN 9780415348065

² Selenica, E. „Obrazovanje za koga? Kreiranje multikulturalizma i liberalnog mira na post-konfliktom Kosovu”. Studije jugoistočne Evrope i Crnog mora 18(2), 2018: 244.
DOI: 10.1080/14683857.2018.1474583

³ Bacevic, J. „Visoko obrazovanje u postkonfliktom okruženju: studije slučaja Srbije, Makedonije i Kosova”, Radni dokument, 2010. Dostupno na: https://herg.ceu.edu/sites/default/files/field_attachment/event/node-19522/jbacevicepcceudec2010-1.pdf

⁴ Selenica, E. „Obrazovanje za koga? Kreiranje multikulturalizma i liberalnog mira na post-konfliktom Kosovu”. Studije jugoistočne Evrope i Crnog mora 18(2), 2018: 242.
DOI: 10.1080/14683857.2018.1474583

⁵ Kanadski odbor za imigraciju i izbeglice (IRB). „Istorija, kultura i identitet Albanaca na Kosovu”. UNHCR Refworld. Dostupno na: <https://www.refworld.org/docid/3ae6a80c0.html>

⁶ Kostovicova, D. „Kosovo: politika identiteta i prostora”. Routledge, Oxon, UK. 2005: 43. ISBN 9780415348065

Pre osnivanja Univerziteta u Prištini u novembru 1969. godine, kao dvojezične institucije koja pruža jednake mogućnosti za Albance i Srbe, albanski jezik je uveden kao službeni jezik nastave još 1966. godine u sve više pedagoške škole koje su bile osnova za uspostavljanje univerziteta⁷. Studenti na Filološkom fakultetu imali su na raspolaganju Katedru za albanski jezik i književnost kao i Katedru za srpsko-hrvatski jezik i književnost⁸.

U jesen 1987., promene na Kosovu učinile su učenje nematernjeg jezika, dakle srpskog za govornike albanskog jezika i obrnuto, obaveznim od prvog razreda osnovne škole umesto od četvrtog⁹. Međutim, scenario je drastično promenjen ranih 1990-ih.

Nakon što je autonomija Pokrajinske vlade Kosova ukinuta ustavnim amandmanom 1990. godine, set zakona¹⁰ usvojenih u Skupštini Republike Srbije poništio je autonomiju Kosova u oblasti obrazovanja, stavljajući kosovski nastavni plan u nadležnost Beograda¹¹. Kao rezultat toga, u preduniverzitetskom obrazovanju, srpsko-hrvatski jezik je postao obavezan predmet jer su učenici koji prate nastavu po kosovskom planu i programu sada morali da polažu razredne ispite na srpskom jeziku, u skladu sa novim zvaničnim srpskim nastavnim programom. Pored toga, u proleće 1990¹². godine uvedene su različite školske smene za učenike koji govore albanski i srpski jezik¹³.

Dva etnički podeljena i pravno odvojena obrazovna sistema nastala su na Kosovu kada je, u avgustu 1990. godine, kosovsko obrazovno veće usvojilo nastavni program iz perioda pre 1989. godine¹⁴.

⁷ Ibidem: 42-44

⁸ Dalipi-Latifaj, M. „Procedura verifikacije diploma izdatih od strane privatnih pružalaca višeg obrazovanja na Kosovu”. Ročester institut za tehnologiju, Centar za multidisciplinarnu studije. 01 maj 2014: 10. Dostupno na: <https://scholarworks.rit.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=9076&context=theses>

⁹ Kostovicova, D. „Kosovo: politika identiteta i prostora”, Oxon, UK. 2005: 70. ISBN 9780415348065

¹⁰ Zakon o osnovnom obrazovanju, Zakon o srednjem obrazovanju, Zakon o srpskom obrazovnom veću i Zakon o Univerzitetu u Prištini

¹¹ Kostovicova, D. „Kosovo: politika identiteta i prostora”. Routledge, Oxon, UK. 2005: 77. ISBN 9780415348065

¹² Ibidem: 87

¹³ Ibidem: 85

¹⁴ Stoga deluje unutar prethodnog pravnog okvira, Ustava iz 1974.

Ustav Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, usvojen 1974. Godine, dodelio je dvema autonomnim regijama, Kosovu i Vojvodini, koje su deo Ustavne Republike Srbije, status koji se nije mnogo razlikovao od drugih republika. Međutim, za razliku od drugih konstitutivnih republika, Kosovo i Vojvodina, kao autonomne regije, nisu uživale pravo na secesiju.

U kontekstu ovog legalnog spora, pre početka školske 1991-92. godine, obrazovne institucije kosovskih Albanaca uvele su promene u kosovski nastavni program, uključujući i ukidanje srpskog kao maternjeg jezika¹⁵. Ubrzo zatim, kao reakcija na novu politiku iz Beograda, pored ostalih institucija, prosvetni radnici etničke albanske pripadnosti počeli su da prave paralelni, samofinansirajući obrazovni sistem, koji je nehotice omogućio potpunu segregaciju između albanskih i srpskih učenika. Iako je nakon 1992. godine zvanično obrazovanje na albanskom jeziku još uvek bilo dostupno na nivou osnovne škole, veći deo srednjeg i visokog obrazovanja na Univerzitetu u Prištini su zapravo bile institucije na srpskom jeziku¹⁶. Ova de facto raširena segregacija u obrazovanju uzela je danak i kada su u pitanju učenici drugih zajednica, jer su oni sada morali da biraju da li će se pridružiti paralelnom sistemu na albanskom ili da nastave na srpskom jeziku¹⁷. Sukob 1998-1999 je doprineo da se zauvek zalede dva krajnje odvojena obrazovna sistema koja su postojala i koja su ostala skoro nepromenjena i danas¹⁸.

Stoga je obrazovanje bilo jedno od gorućih pitanja od dolaska Privremene misije UN-a na Kosovu (UNMIK) jer se „u [...] postkonfliktnim okruženjima reforma obrazovanja obično smatra [...] integrisanim delom šire (ponovne) izgradnje institucija i potpore u procesu pomirenja”¹⁹. Strategija UNMIK-a u pogledu obrazovanja bila je usmerena ka kreiranju jedinstvenog obrazovnog sistema²⁰ za mlade u mirnom, multietničkom društvu, u saradnji sa albanskim i srpskim zvaničnicima u oblasti obrazovanja²¹.

¹⁵ Kostovicova, D. „Kosovo: politika identiteta i prostora”. Routledge, Oxon, UK. 2005: 89
ISBN 9780415348065

¹⁶ Kanadski odbor za imigraciju i izbeglice (IRB). „Istorija, kultura i identitet Albanaca na Kosovu”. UNHCR Refworld.
Dostupno na: <https://www.refworld.org/docid/3ae6a80c0.html>

¹⁷ Buckland, P; Sommers, M. „Paralelni svetovi: obnova obrazovnog sistema na Kosovu”. UNESCO Međunarodni institut za planiranje u obrazovanju, Pariz, 2004: 43.
Dostupno na: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000136152>

¹⁸ Kastrati, A. „Uloga obrazovanja u formiranju identiteta kod Albanaca i Srba na Kosovu: primena pristupa koji ne poznaje razlike prilikom uspostavljanja režima za dobijanje državljanstva u multikulturalnom društvu”. European Journal of Social Sciences 3(1), 2016: 149.

Dostupno na: http://journals.euser.org/files/articles/ejser_jan_apr_16/Kastrati.pdf

Buckland, P; Sommers, M. „Paralelni svetovi: obnova obrazovnog sistema na Kosovu”. UNESCO Međunarodni institut za planiranje u obrazovanju, Pariz, 2004: 41

Dostupno na: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000136152>

¹⁹ Selenica, E. „Obrazovanje za koga? Kreiranje multikulturalizma i liberalnog mira na post-konfliktnom Kosovu”. Studije jugoistočne Evrope i Crnog mora 18(2), 2018: 240.
DOI: 10.1080/14683857.2018.1474583

²⁰ Ibidem: 246

²¹ Buckland, P; Sommers, M. „Paralelni svetovi: obnova obrazovnog sistema na Kosovu”. UNESCO Međunarodni institut za planiranje u obrazovanju, Pariz, 2004: 24
Dostupno na: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000136152>

UNMIK je formalno predao ingerencije u oblasti obrazovanja prištinskom Ministarstvu obrazovanja, nauke i tehnologije 4. marta, 2002. godine. Ministarstvo je bilo deo privremenih institucija samouprave a nastalo je prethodne godine kao lokalna vlast koja proističe iz zvanične predaje nadležnosti u oblasti reforme obrazovanja. Nažalost, mnogi problemi u pogledu pristupa i kvaliteta, naročito za nevećinske zajednice, ostali su nerazrešeni ili su samo delimično razrešeni do danas.

1.2 Trenutni kontekst

Dva obrazovna sistema, dva jezika

Na polju obrazovanja, postojanje dva razdvojena sistema sa različitim nastavnim programima održava podele među zajednicama, doprinoseći sve većoj jezičkoj barijeri koja je takođe nastala usled nedostatka međusobnog učenja jezika²². Sistem Vlade Kosova, zapravo, pruža obrazovanje na albanskom kao i na bošnjačkom i turskom na zahtev članova ove dve zajednice²³, dok sistem Republike Srbije pruža nastavu samo na srpskom. Oba obrazovna sistema su preduzela korake u organizovanju pilot nastave na romskom jeziku²⁴.

Zvanična saradnja između dva sistema gotovo da i ne postoji, uz neke izuzetke isključivo finansijske i tehničke prirode u školama koje dele prostorije²⁵ u školama koje dele prostorije²⁶, gde učenici oba nastavna programa pohađaju školu ili u smenama ili fizički razdvojeni²⁷. Nažalost, kako je zabeležila misija OEBS-a na Kosovu (u dajem tekstu OmiK), inicijative za interakciju učenika koji koriste zajedničke prostorije nikada ne potiču od njih samih, niti od strane osoblja škole, već od strane međunarodnih organizacija (MO) ili nevladinih organizacija (NVO)²⁸.

²² Misija OEBS-a na Kosovu, „Izveštaj o proceni prava zajednica – četvrto izdanje“, novembar 2015: 7-8. Dostupno na: <https://www.osce.org/kosovo/209956>

Misija OEBS-a na Kosovu, „Pristup zajednica preduniverzitetskom obrazovanju na Kosovu“, decembar 2018: 21.

Dostupno na: <https://www.osce.org/mission-in-kosovo/406952>

²³ Zakon o upotrebi jezika br. 02/L-37, član 20.1. Dostupno na: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2440>

²⁴ Misija OEBS-a na Kosovu, „Pristup zajednica preduniverzitetskom obrazovanju na Kosovu“, decembar 2018: 5.

Dostupno na: <https://www.osce.org/mission-in-kosovo/406952>

²⁵ Ibidem

²⁶ Prema izveštaju OEBS-a za 2018. Godinu „Pristup zajednica preduniverzitetskom obrazovanju na Kosovu“, škole sa zajedničkim prostorijama nalazimo u devet opština na Kosovu: Dragash/Dragaš, Fushë Kosovë/Kosovo Polje, Gjiilan/Gnjilane, Kamenicë/Kamenica, Klokot/Kllokot, Lipjan/Lipljan, Novo Brdo/Novobërdë, Obiliq/Obilić i Viti/Vitina.

²⁷ Misija OEBS-a na Kosovu, „Izveštaj o proceni prava zajednica – četvrto izdanje“, novembar 2015: 8. Available at: <https://www.osce.org/kosovo/209956>

Misija OEBS-a na Kosovu, „Pristup zajednica preduniverzitetskom obrazovanju na Kosovu“, decembar 2018: 20.

Available at: <https://www.osce.org/mission-in-kosovo/406952>

²⁸ Misija OEBS-a na Kosovu, „Izveštaj o proceni prava zajednica – četvrto izdanje“, novembar 2015: 8. Available at: <https://www.osce.org/kosovo/209956>

Jedina opština u kojoj se čini da postoji makar imalo interakcije između dva različita sistema je Kamenica²⁹. Zapravo, prema zvaničnim podacima Kosovske agencije za statistiku za školsku 2019.-2020., ovo je jedina opština čiji su podaci i statistika uneti u Informativni sistem za upravljanje obrazovanjem Ministarstva za obrazovanje, nauke i tehnologije³⁰.

Posledice

Kao što je objavljeno u istraživanju³¹ iz 2018. godine, samo 5% ispitanika među kosovskim Srbima govori albanski, dok 18% ispitanika među kosovskim Albancima govori srpski. Ne treba posebno istaći da je ovaj procenat manji među omladinom: 4% ispitanih mladih kosovskih Albanaca delimično razume srpski, dok 2% mladih kosovskih Srba govori albanski.

Rezultati raznih anketa koje su nedavno sprovedene sa pripadnicima obe zajednice, uključujući i ono sprovedeno od strane NVO Aktiv u svrhu ovog istraživanja (vidi paragraf 2.5.II), sugerišu da će sve manja zainteresovanost za učenje jezika druge zajednice među mladim generacijama dovesti do radikalne promene u modalitetima komunikacije između kosovskih Albanaca i kosovskih Srba, pripadnika dve najmnogobrojnije zajednice, ukoliko ne budu predmet drastičnih jezičkih politika. Zapravo, kao što je istaknuto i u najnovijem izveštaju Evropske komisije, „Kosovo karakteriše rastući trend ka jednojezičnosti na jednom od zvaničnih jezika, a nedostatak platformi u kojima pripadnici različitih zajednica mogu da komuniciraju je razlog za zabrinutost”³².

²⁹ Kamenica/Kamenica se istakla kao opština koja sprovodi visoke standarde po pitanju dvojezičnosti prema izveštaju koji je 2020. sačinio NVO Aktiv <http://ngoaktiv.org/uploads/files/Language%20Impediments%20to%20Equal%20Access%20to%20Services.pdf>: 12-15

³⁰ Kosovska statistička agencija. Statistika obrazovanja na Kosovu 2019/20 : 10. Dostupno na: <https://ask.rks-gov.net/media/5637/education-201902020-ang.pdf>

³¹ Centar za socijalne inicijative. „Ispitivanje javnog mnjenja 2018 – Komunikacija među pripadnicima srpske i albanske zajednice na Kosovu: pitanje jezika”. Decembar 2018. Dostupno na: http://www.kosovo.iom.int/sites/default/files/SI%20Language%20Report_ENG.pdf

³² Evropska komisija. „Kosovo” 2020 izveštaj. Radni dokument (2020) 356 finalna verzija”. 6. oktobar 2020: 37 Dostupno na: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/kosovo_report_2020.pdf

1.3 Zaključci

Segregacija dva obrazovna sistema oslikava trenutno stanje segregacije Kosovskog društva na osnovu srpske i albanske etničke pripadnosti. Kao što je OmiK već izveštavao 2009. godine, i kosovski i srpski nastavni plan nisu promovisali međuetnički dijalog i toleranciju. Izveštaj preporučuje da se kao predmet u školi uvede učenje drugog zvaničnog jezika³³. Iako je proces isprekidan brojnim problemima, kosovsko društvo u celini bi dugoročno imalo koristi a svakodnevni život pojedinaca bi se poboljšao.

Iz perspektive jezičkih prava, ojačaće postojeći ustavni i pravni okvir koji, pored albanskog, srpskom jeziku daje status službenog jezika. Budući da su „jezička prava temeljni deo opštih ljudskih prava, i sama po sebi a i kao sredstvo za postizanje drugih prava³⁴, buduće generacije koje bi sticale formalno obrazovanje u oblasti službenih jezika a koji se odluče da nastave karijeru kao prevodioci ili državni službenici, doprineće poboljšanju trenutno lošeg kvaliteta prevoda zakona sa albanskog na srpski³⁵. Takođe će osigurati jednak pristup uslugama pripadnicima obe zajednice, posebno na opštinskom nivou³⁶.

Poznavanje jezika će takođe biti i prednost pri zapošljavanju, posebno mladim generacijama, koje su prve na udaru veoma rasprostranjene nezaposlenosti³⁷, u sve više etnički mešovitim privatnim i javnim preduzećima. Pored toga, učenici koji će steći formalno obrazovanje u oblasti jednog od službenih jezika a koji odluče da studiraju jezike će takođe izaći na tržište rada kao kvalifikovani nastavnici tog jezika. Uz to, uzimajući u obzir trenutno stanje društvene i ekonomske podeljenosti³⁸, dobro poznavanje jezika druge zajednice će pozitivno uticati na lokalna mala i srednja preduzeća u onoj meri u kojoj će i olakšati poslovnu saradnju među zajednicama.

³³ OEBS misija na Kosovu, „Nevećinske zajednice na Kosovu u primarnom i sekundarnom obrazovnom sistemu“, april 2009 : 1. Dostupno na: <https://www.osce.org/kosovo/36978>

³⁴ ERAC (Jednaka prava za sve koalicija). „ka jednakom jezičkom kvalitetu kosovskog zakonodavstva na albanskom i srpskom jeziku“. Oktobar 2018 : 9. Dostupno na: http://equalrightsforallcoalition.com/wp-content/uploads/2018/12/TEQSALK_ENG.pdf

³⁵ Ibidem: 10

³⁶ ERAC (Jednaka prava za sve koalicija). „Podrška poznavanju srpskog i albanskog jezika među državnim službenicima u opštinama Kosova“. Novembar 2018: 8. Dostupno na: http://equalrightsforallcoalition.com/wp-content/uploads/2018/12/SSALPAKMCS_ENG.pdf

³⁷ Stopa nezaposlenosti kod mladih na Kosovu uzrasta od 14 do 25 godina je 46.6%, nasuprot mladima u Evropskoj uniji koja je iznosila 17.1% u septembru 2020. godine. Opšta stopa nezaposlenosti na Kosovu je bila 25% u prvom kvartalu 2020. godine (prema podacima Kosovske agencije za statistiku)

³⁸ Kostić S.; Marinković, M. „Međusobne percepcije Srba i Albanaca na Kosovu“. NVO Aktiv, Decembar 2018. 29 Dostupno na: <http://ngoaktiv.org/uploads/files/Me%C4%91usobne%20percepcije%20Srba%20i%20Albanaca%20na%20Kosovu.pdf>

Međusobno poznavanje jezika, čak iako nije na stručnom nivou, će najzad služiti kao sredstvo, posebno mlađim generacijama, za otkrivanje, kritičko prosuđivanje i dekonstrukciju kako sopstvenih tako i stereotipa i predrasuda o drugoj zajednici, koji su uvreženi u javnim i političkim diskursima. U visokopolitizovanom društvu kao što je Kosovo, dvojezičnost predstavlja ključni instrument u rukama pripadnika svih zajednica, a naročito kosovskih Albanaca i Srba, za pozivanje medija i političkih predstavnika na odgovornost.

2. ANALIZA PROBLEMA

Podele u društvu po etničkim linijama se bilo namerno ili nehotice nastavljaju od strane raznih aktera unutar obe zajednice, a izuzetak su inicijative za pomirenje i saradnju od strane lokalnih organizacija civilnog društva i međunarodnih organizacija a koje se dešavaju u malom obimu. U retkim prilikama kada dolazi do interakcije, jezik predstavlja barijeru, naročito mlađim generacijama, koje nikada nisu i još uvek nemaju mogućnost da uče drugi jezik u školi. Tome, na primer, svedoči i sve veća upotreba engleskog jezika među mladima iz obe zajednice³⁹.

Kao što ćemo detaljnije videti u ovom delu, nekoliko faktora doprinosi učvršćivanju podela i sputavanju društvene interakcije Albanaca i Srba na Kosovu. Analiza podataka dobijenih putem anketnog ispitivanja će nam pomoći da spoznamo posledice, tj. odnos ispitanika iz obe zajednice koji pripadaju različitim starosnim grupama prema učenju jezika druge zajednice.

2.1 Pravni aspekti

Kao što je OMik poslednji put istakao u svom izveštaju o pristupu zajednica preduniverzitetskom obrazovanju iz 2018. godine, „*ključno pitanje je i dalje postojanje dva paralelna obrazovna sistema i nedostatak interakcije između njih [iako] postoje zakonske odredbe za adekvatan nadzor kosovskih institucija nad nastavnim programom na srpskom jeziku*“⁴⁰.

Štaviše, na osnovu Sveobuhvatnog predloga za rešenje statusa Kosova, tzv. Ahtisarijevog plana (2007), koji je integrisan u deo Ustava Kosova (2008) i ima prednost u slučaju protivrečnosti⁴¹, opštine imaju pravo da dobijaju sredstva⁴² iz Republike Srbije za vršenje delatnosti u

³⁹ Lohaj, F. „Uloga engleskog jezika – veza između svih etničkih grupa na Kosovu“. UBT rad sa međunarodne konferencije, 2017.

DOI: 10.33107/ubt-ic.2017.111

⁴⁰ OEBS misija na Kosovu, „Pristup zajednica preduniverzitetskom obrazovanju na Kosovu“, decembar 2018. 25 Dostupno na: <https://www.osce.org/mission-in-kosovo/406952>

⁴¹ 'Sveobuhvatni predlog za rešenje statusa Kosova Specijalnog izaslanika Ujedinjenih nacija Martija Ahtisarija (2008), aneks I, član 1.1

⁴² Međutim, kao što je precizirano, opštine mogu dobiti takvu finansijsku pomoć na računima u komercijalnim bankama, koje moraju biti sertifikovane od strane Centralne banke Kosova, a zatim moraju da obaveste i Centralni trezor Kosova (Aneks III, član 11.2). Dalje, bilo koja novčana donacija i povezani izdaci se moraju prijaviti kroz opštinske budžete (Annex III, 11.3).

oblastima njihove nadležnosti⁴³, među kojima je i obrazovanje. Sveobuhvatni predlog takođe predviđa i da škole na srpskom jeziku mogu da koriste udžbenike i primenjuju nastavne planove i programe koje je izradilo Ministarstvo obrazovanja Republike Srbije, nakon što o tome izveste kosovsko Ministarstvo obrazovanja, nauke i tehnologije⁴⁴.

Prema tome, po Ustavu⁴⁵ i u skladu sa Zakonom o lokalnoj samoupravi⁴⁶, Zakon o obrazovanju u opštinama reguliše mogućnost saradnje opština i sa institucijama i vladinim agencijama Republike Srbije⁴⁷. Tako škole čija se nastava odvija na srpskom jeziku mogu da koriste udžbenike i nastavni program koji je izradilo Ministarstvo obrazovanja Republike Srbije, pod uslovom da o tome obavesti kosovsko Ministarstvo za obrazovanje, nauku i tehnologiju⁴⁸. Međutim, ukoliko kosovsko Ministarstvo iznese bilo kakve primedbe na nastavni plan i program ili udžbenike koji se primenjuju, Zakon predviđa formiranje nezavisne komisije koja će izvršiti proveru⁴⁹.

Ministarstvo za obrazovanje, nauku i tehnologiju je 2009. godine uspostavilo Nezavisnu komisiju za proveru nastavnog materijala na srpskom jeziku⁵⁰. U to vreme, Ministarstvo je počelo da radi na sveobuhvatnom programu obnove i reforme preduniverzitetskog obrazovanja, a jedan od očekivanih sledećih koraka bio je izrada kompletnog nastavnog plana i programa na srpskom jeziku kako bi se osigurala nastava na oba službena jezika kako je i predviđeno Ustavom. U svom finalnom izveštaju⁵¹, Nezavisna komisija je predložila set privremenih mera koje Ministarstvo treba da preduzme kako bi nadgledalo i istovremeno obezbedilo mogućnost obrazovanja na srpskom sa udžbenicima i nastavnim programom Republike Srbije, čekajući izradu nastavnog plana i programa na srpskom jeziku u sklopu obrazovnog sistema Kosova.

⁴³ Sveobuhvatni predlog za rešenje statusa Kosova Specijalnog izaslanika Ujedinjenih nacija Martija Ahtisarija (2008) aneks III, član. 11.1

⁴⁴ Ibidem, art. 7

⁴⁵ Poglavlje X o lokalnoj samoupravi i teritorijalnoj organizaciji, član 124.4

Dostupno na: <http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/Constitution1Kosovo.pdf>

⁴⁶ Član 30.2. Dostupno na: <https://mapl.rks-gov.net/wp-content/uploads/2017/10/Law-On-Local-Self-Government.pdf>

⁴⁷ Zakon o obrazovanju u opštinama br. 03/L-068 (2008). Član 4.3. Dostupno na: <https://masht.rks-gov.net/uploads/2015/06/09-2008-03-l068-en.pdf>

⁴⁸ Ibidem: art. 12.2

⁴⁹ Ibidem: art. 12.4

⁵⁰ Kancelarija međunarodnog civilnog predstavnika, koja je nastala na osnovu Sveobuhvatnog predloga za rešenje statusa Kosova i koja je imala završnu vlast na Kosovu po pitanju tumačenja njegovih odredaba, je ustanovila da je uspostavljanje komisije neophodno.

⁵¹ Ministarstvo obrazovanja, nauke i tehnologije. „Nezavisna komisija za pregled nastavnog materijala na srpskom jeziku – sveobuhvatni“, 24. jun 2010. Dostupno na: <http://archive.erisee.org/sites/default/files/-%20Comprehensive%20Report%20of%20Independent%20Commission%20for%20the%20review%20of%20serbian%20language%20teaching%20materials.pdf>

Do danas, međutim, niti su kosovske institucije pokrenule proces izrade posebnog plana i programa na srpskom jeziku niti su škole koje prate nastavu na srpskom poslale bilo kakvo obaveštenje Ministarstvu obrazovanja, nauke i tehnologije u vezi korišćenja udžbenika i nastavnog plana iz Srbije. Kao rezultat ovog ćorsokaka i pravnog vakuuma, segregacija u školama koje prate nastavu na oba jezika i daje postoji. Segregacija je još veća u slučajevima gde se nastava na oba jezika odvija u zajedničkim školskim prostorijama. Ni u jednoj od devet opština⁵² gde učenici pohađaju oba nastavna programa u zajedničkim prostorijama ne postoji zvanična saradnja niti bilo kakva institucionalizovana praksa koja promoviše zajedničke aktivnosti i međuetnički dijalog.

2.2 Politički aspekti

Srpsko-albanski odnosi na Kosovu i dalje su duboko uslovljeni zastojima i naprecima u dijalogu između Prištine i Beograda koji podržava Evropska unija. U političkim diskursima i jedne i druge strane, dijalog je zapravo često predstavljen kao igra nulta sume, u kojoj napredovanje jednog igrača znači nazadovanje drugog, što se preliiva i na društveni nivo⁵³. I pored napretka u dijalogu i trilateralnih odnosa sa Briselom, kao i nedavnog sporazuma u Vašingtonu, politički predstavnici iz obe zajednice i dalje upotrebljavaju duboko ukorenjene stereotipe i narative⁵⁴ so as to leverage constituencies through ethno-politics. Apart from few instances of rapprochement at a high political level⁵⁵, u čiju iskrenost se ipak sumnja, široko rasprostranjen nedostatak političke volje sprečava sprovođenje sporazuma, normalizaciju odnosa a najzad i pomirenje između dve zajednice sve do nivoa opštinske i seoske dinamike na Kosovu.

Važno je navesti da, iako ono nije bilo u celosti obrađeno u tehničkom dijalogu a ni Briselskim sporazumom iz 2013. godine, obrazovanje se pominje među nadležnostima koje bi Zajednica/Asocijacija srpskih opština imala prema tački 4 Prvog sporazuma o principima koji regulišu normalizaciju odnosa (Briselski sporazum)⁵⁶. Izuzetak je napravljen kada je u pitanju sporazum o priznavanju diploma⁵⁷.

⁵² Prema OmiK-u (2018), Dragash/Dragaš, Fushë Kosovë/Kosovo Polje, Gjilan/Gnjilane, Kamenicë/Kamenica, Klokot/Kllokot, Lipjan/Lipljan, Novo Brdo/Novobërdë, Obiliq/Obilić i Viti/Vitina.

⁵³ Sartori, A. „Rešenje na lokalnom nivou: odnosi albanske i srpske zajednice na Kosovu iz perspektive organizacija civilnog društva”. NGO Aktiv, novembar 2016: 8. Dostupno na: <http://www.ngoaktiv.org/uploads/files/English.pdf>

⁵⁴ Npr: https://fb.watch/3mFR_6nz4B/

⁵⁵ Npr: <https://balkaninsight.com/2020/10/06/serbian-president-observes-minutes-silence-for-kosovo-war-dead/>

⁵⁶ Prvi sporazum o principima koji regulišu normalizaciju odnosa (2013). Dostupno na:

http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/FIRST_AGREEMENT_OF_PRINCIPLES_GOVERNING_THE_NORMALIZATION_OF_RELATIONS,_APRIL_19,_2013_BRUSSELS_en.pdf

⁵⁷ ECMI Kosovo. „Obrazovanje na srpskom jeziku i verifikacija diploma na Kosovu”. Maj 2018. Dostupno na: https://www.ecmikosovo.org/uploads/Brochure_Diploma_Verification_ENGs.pdf

Tačnije, sporazum se odnosi na diplome koje su isključivo izdate od strane obrazovnih institucija Republike Srbije i Kosova, čime su izostavljene diplome izdate od strane obrazovnog sistema kojim upravlja Srbija na Kosovu. U maju 2015. godine, međutim, Ministarstvo obrazovanja, nauke i tehnologije i Univerzitet u Severnoj Mitrovici postigli su dogovor o verifikaciji diploma posredovanjem Evropskog centra za manjinska pitanja (ECMI) ⁵⁸. U septembru iste godine, u duhu suprotnom ovom dostignuću, Priština reaguje merama reciprociteta na zabranu nastavnog materijala na albanskom za učenike u Bujanovcu/Bujanoc, Medveđi/Medvegja i Preševu/Presheva od strane Beograda, čime zabranjuje ulazak srpskih udžbenika ukoliko nisu odobreni od strane Ministarstva.

Kao što je ECMI naglasio 2018. Godine, Briselski sporazum nije uspeo da razvije „funktionalni okvir za obrazovanje između Kosova i Srbije”⁵⁹. Uprkos procesu verifikacije za međusobno priznavanje diploma od osnovne škole do postdiplomskih studija, uključujući i diplome sa Univerziteta u Severnoj Mitrovici, bilateralni razgovori za uspostavljanje saradnje između dva obrazovna sistema na Kosovu, u trenutku pisanja ovog teksta, još uvek nisu započeti.

U posebnom osvrtu na kosovski nastavni program, Ministarstvo nije uspeo da integriše preporuke Nezavisne komisije za proveru nastavnog materijala na srpskom jeziku (vidi paragraf 2.1) za izradu nastavnog programa na srpskom jeziku iz 2020. godine. To bi jasno podrazumevalo započinjanje otvorene diskusije o sadržaju udžbenika istorije, i stoga bi bila potrebna istinska politička volja koje još uvek nema. S druge strane, kosovsko zakonodavstvo pruža okvir za ispunjavanje potreba učenika koji pohađaju srpske škole na jedan koordinisan i kontrolisan način, to jest putem podnošenja zahteva za odobrenje udžbenika i drugog nastavnog materijala. Uprkos zakonskim garancijama, predstavnici kosovskih Srba u obrazovnim institucijama nikada nisu podneli takav zahtev.

Dalje, Ministarstvo tek treba da primeni Strateški cilj br. 1 „Promocija različitosti” koja je deo kosovskog Strateškog plana za obrazovanje

⁵⁸ Uredba br. 21/2015 o procedurama i kriterijumima za izdavanje sertifikata građanima Republike Kosovo koji su diplomirali na Univerzitetu u Severnoj Mitrovici, radi apliciranja za posao, pribavljanja stručne licence i polaganja stručnih ispita u javnim institucijama (2016). Dostupno na: [http://kryeministri-ks.net/repository/docs/RREGULLORE_\(QRK\)_-_NR._212015_P%C3%8BR_PROCEDURAT_DHE_KRITERET_P%C3%8BR_L%C3%8BSHIMIN_E_CERTIFIKATAVE_SHTETASVE_T%C3%8B_REPUBLIK%C3%8BS_S%C3%8B_KOSOV%C3%8BS_T%C3%8B_CIL%C3%8BT_KAN%C3%8B_MARR.pdf](http://kryeministri-ks.net/repository/docs/RREGULLORE_(QRK)_-_NR._212015_P%C3%8BR_PROCEDURAT_DHE_KRITERET_P%C3%8BR_L%C3%8BSHIMIN_E_CERTIFIKATAVE_SHTETASVE_T%C3%8B_REPUBLIK%C3%8BS_S%C3%8B_KOSOV%C3%8BS_T%C3%8B_CIL%C3%8BT_KAN%C3%8B_MARR.pdf)

⁵⁹ ECMI Kosovo, „Obrazovanje na srpskom jeziku i verifikacija diploma na Kosovu”. Maj 2018. 4. Dostupno na: https://www.ecmikosovo.org/uploads/Brochure_Diploma_Verification_ENGs.pdf

2017.-2021.⁶⁰. Ministarstvo i obrazovne institucije na lokalnom nivou nisu uspele da razviju mehanizme i politike koje promovišu različitost⁶¹. Među aktivnostima koje su predložene u Strateškom planu a koje nikada nisu sprovedene u praksi, nalazi se i usvajanje Smernica za promociju dijaloga između zajednica, izrada Administrativnih uputstava za nastavu na lokalnim jezicima i procenu potreba za kreiranje posebnih nastavnih modula za zajednice⁶².

2.3 Društveni aspekti

Stereotipi i predrasude

Gledano kroz sočivo međuetničkih odnosa Albanaca i Srba, kosovsko društvo izgleda zarobljeno u začaranom krugu pri čemu su sukobljeni konstrukti kolektivnih identiteta o onom drugom ukorenjeni postojećom segregacijom, istovremeno produbljujući te podele. Pored toga, duboko ukorenjeni stereotipi i predrasude su i dalje deo svakodnevnog života – u medijima, političkim diskursima, udžbenicima istorije, pa i domaćinstvima. Podrazumeva se da što je više segregacije, a samim tim i neznanja jednih o drugima, to je više narativa i stereotipa kod pripadnika obe zajednice, što rezultira sve većom podvojenošću na društveno ekonomskom nivou, a to dokazuju i nedavne studije sprovedene na Kosovu.

Prema nedavnom *Indeksu etničkih stereotipa (2020.)*⁶³, rezultati anketiranih kosovskih Albanaca pokazali su da postoji tendencija da se o kosovskim Srbima govori negativno u okviru porodice, više nego kod kosovskih Srba. S druge strane, u uzorku među kosovskim Srbima, pokazano je da mlađe generacije govore negativnije o svojim vršnjacima iz druge zajednice. Zanimljivo je, međutim, da velika većina ispitanika koji su učestvovali u istraživanju koje je sprovedla NVO Aktiv 2018. godine (posebno među kosovskim Albancima), veruje da pomirenje dve zajednice treba postići upravo radi mlađih i budućih generacija⁶⁴.

⁶⁰ Ministarstvo obrazovanja, nauke i tehnologije. Strateški plan za obrazovanje na Kosovu 2017-2021. Dostupno na: http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/KOSOVO_EDUCATION_STRATEGIC_PLAN.pdf

⁶¹ KEEN (Kosovska mreža za obrazovanje i zapošljavanje). „Srednjoročna evaluacija: primena Kosovskog strateškog plana za obrazovanje 2017-21“. Novembar 2019. Dostupno na: <http://kosovoprojects.eu/wp-content/uploads/2020/02/Implementation-of-Kosovo-Education-Strategic-Plan.pdf>

⁶² U skladu sa odredbama člana 8.7 Zakona o zaštiti i unapređenju prava zajednica i njihovih propadnika, a koji proizilaze iz Okvirne konvencije o nacionalnim manjinama (koja je direktno primenljiva na Kosovu u skladu s Ustavom), član 6.1 i 12. https://www.ljudskaprava.gov.rs/sites/default/files/dokument_file/2_tekst_okvirne.doc

⁶³ Kosovska koalicija za pomirenje. „Indeks etničkih stereotipa na Kosovu“. Decembar 2019. Dostupno na: <https://k-cr-ks.org/wp-content/uploads/2020/07/Index-ENG-stereotypes.pdf>

⁶⁴ Kostić S.; Marinković, M. „Međusobne percepcije Srba i Albanaca na Kosovu“. NVO Aktiv, Decembar 2018:37. Dostupno na: <http://ngoaktiv.org/uploads/files/Me%C4%91usobne%20percepcije%20Srba%20i%20Albanaca%20na%20Kosovu.pdf>

Kada su u pitanju narativi koje mediji koriste pri prikazivanju pripadnika druge zajednice, ispitanici među kosovskim Albancima i Srbima su, čini se, svesni da su mediji skloni negativnom izveštavanju o drugoj zajednici. Iako obe strane pokazuju nepoverenje prema medijima, veće nepoverenje je među kosovskim Srbima⁶⁵. Uprkos skepticizmu prema medijskom izveštavanju, čini se da pogledi stečeni unutar porodice igraju važnu ulogu među članovima obe zajednice kada je u pitanju kreiranje i oblikovanje stavova prema *onom drugom*⁶⁶.

Društvena interakcija koje ima malo ili nimalo:

Kontakt među zajednicama je široko prepoznat kao uspešno sredstvo za smanjenje predrasuda i ostvarivanje ponovnog etničkog zbližavanja. Takođe je istina da je „*mogućnost širenja kontakata unutar grupe jedino moguć kada postoji spremnost za uspostavljanje kontakata sa članovima koji najpre ne pripadaju grupi*”⁶⁷. S tim u vezi, pripadnici zajednice kosovskih Srba koji su učestvovali u anketi koju je sproveo NVO Aktiv 2019. godine, su pokazali veći nivo etničke distanciranosti prema kosovskim Albancima nego što je to obrnuto bio slučaj. To znači da su ispitanici među kosovskim Srbima generalno imali veće rezerve prema ideji o društvenoj interakciji sa pripadnicima zajednice kosovskih Albanaca⁶⁸. Zatim, kao što se pokazalo u drugom istraživanju koje je NVO Aktiv sproveo 2019. godine, preko 50% uzorka među kosovskim Srbima uopšte nije imalo kontakte ili je imalo samo nasumične kontakte sa članovima zajednice kosovskih Albanaca⁶⁹. S druge strane, čak 70% ispitanika među kosovskim Albancima je izjavilo da nije imalo kontakata sa kosovskim Srbima⁷⁰. Vredi napomenuti, međutim, da je presudni faktor koji utiče na nivo interakcije kosovskih Albanaca sa pripadnicima druge zajednice taj što se njihov život uglavnom odvija u etnički homogenim sredinama⁷¹. Radno okruženje i administrativni poslovi danas predstavljaju malobrojne prilike za ostvarivanje kontakata između dve zajednice⁷².

⁶⁵ Kosovska koalicija za pomirenje. „Indeks etničkih stereotipa na Kosovu”. Decembar 2019 ; 21-23. Dostupno na: <https://kcr-ks.org/wp-content/uploads/2020/07/Index-ENG-stereotypes.pdf>

⁶⁶ Ibidem: 26

⁶⁷ Derks, B.; Elemers, N.; i dr. Podsticanje međuetničkog kontakta na Kosovu: uloga složenosti društvenog identiteta i pretnje različitosti”. *Procesi i odnosi među grupama* 22(7), 2019. <https://doi.org/10.1177/1368430218808884>

⁶⁸ Kostić S.; Marinković, M. „Međusobne percepcije Srba i Albanaca na Kosovu”. NVO Aktiv, Decembar 2018:37. Dostupno na: <http://ngoaktiv.org/uploads/files/Me%C4%91usobne%20percepcije%20Srba%20i%20Albanaca%20na%20Kosovu.pdf>

⁶⁹ Kosovska koalicija za pomirenje. „Indeks etničkih stereotipa na Kosovu”. Decembar 2019 ; 5. Dostupno na: <https://kcr-ks.org/wp-content/uploads/2020/07/Index-ENG-stereotypes.pdf>

⁷⁰ Ibidem: 5

⁷¹ Ibidem: 11

⁷² Ibidem: 14

Kostić S.; Marinković, M. „Međusobne percepcije Srba i Albanaca na Kosovu”. NVO Aktiv, Decembar 2018:37. Dostupno na: <http://ngoaktiv.org/uploads/files/Me%C4%91usobne%20percepcije%20Srba%20i%20Albanaca%20na%20Kosovu.pdf>

Ipak, kako sugerišu odgovori dati u anketama (vidi paragraf 2.5.II) koje je NVO Aktiv prikupila u sklopu ovog istraživanja, značajan deo ispitanika (41.90%) iz albanske i srpske zajednice na Kosovu je izjavio da je drugi jezik naučio preko prijatelja (vidi graf. 8), što nam ukazuje na činjenicu da postoje bliske interakcije između članova dve zajednice. Dalje, za ovu grupu ispitanika nisu primećene razlike u zavisnosti od godišta.

Na osnovu rezultata prikupljenih u istraživanju javnog mnjenja⁷³ 2018. godine, čini se da je segregacija tako duboko ukorenjena u kosovsko društvo da „ispitanici ovu društvenu disfunkciju doživljavaju kao datu, nepromenljivu i uobičajenu”. Na primer, kada su upitani da li im to što ne poznaju albanski otežava život, samo 2% ispitanika među kosovskim Srbima smatra da da. 42, odnosno 25, posto uzorka smatralo je da neznanje albanskog jezika čini njihov svakodnevni život delimično težim, odnosno ne čini nimalo težim. Jezik, zapravo, predstavlja problem kada treba da dodje do integracije među zajednicama. Stavovi pripadnika zajednice kosovskih Srba se u tom pogledu menjaju u zavisnosti od lokacije i geografske pripadnosti, gde kosovski Srbi koji žive južno od reke Ibar pokazuju veći nivo spremnosti na društvenu interakciju sa kosovskim Albancima i albanskim jezikom. Štaviše, ovo se dešava u opštinama u kojima kosovski Srbi predstavljaju zajednicu koja je brojučano u manjini a gde se dvojezični standardi sprovode na zadovoljavajućem ili čak visokom nivou, npr. Kamenica, Vučitrn i Lipjan⁷⁴.

⁷³ Centar za socijalne inicijative. „Ispitivanje javnog mnjenja 2018 – Komunikacija među pripadnicima srpske i albanske zajednice na Kosovu: pitanje jezika”. Decembar 2018. Dostupno na: http://www.kosovo.iom.int/sites/default/files/SI%20Language%20Report_ENG.pdf

⁷⁴ NVO Aktiv, „Jezičke prepreke jednakom pristupu uslugama”. Mitrovica, 2020 : 12-17. Dostupno na: <http://ngoaktiv.org/uploads/files/Language%20Impediments%20to%20Equal%20Access%20to%20Services.pdf>

2.4 Zaključci

U samoojačavajućem krugu segregacije, koja je i koren i rezultat predrasuda koje nalaze plodno tlo u domaćinstvima, učionicama, medijima i političkim diskursima, obrazovanje u celini igra još važniju ulogu. U vezi sa već postojećom jezičkom podelom na Kosovu, čini se da je od presudne strateške važnosti revizija jezičkih politika i (ponovno) uvođenje uzajamnog učenja jezika u školama oba obrazovna sistema. Početak delovanja u okviru obrazovnog sistema ciljanja učenika kroz učenje drugog službenog jezika je od suštinske važnosti za zadržavanje i sprečavanje mlađih generacija da lako postanu žrtve predrasuda i stereotipa, imajući na umu da su interakcije među mladim slojevima obe zajednice gotovo nepostojeće⁷⁵.

2.5 Dokazi iz anketnih podataka

Metodologija i opis uzorka

Istraživanje je sprovedla NVO Aktiv u periodu od 1. do 20. oktobra, 2020. godine na teritoriji Kosova, među pripadnicima kosovskih Albanaca i Srba. Korišćen je upitnik od 20 pitanja, kao instrument istraživanja a koji je sproveden onlajn, metodom lice u lice. Istraživanje je sprovedeno sa ukupno 328 ispitanika sa čitave teritorije Kosova. Kao kosovski Albanci, deklariralo se njih 60.70%, dok su se preostalih 39.90% izjasnili kao kosovski Srbi. Međutim, 61.60% ispitanika je izjavilo da im je maternji jezik albanski, dok je za njih 32% maternji srpski. Dalje, 58.20% ispitanika se deklariralo da su ženskog a 41.50% da je muškog pola.

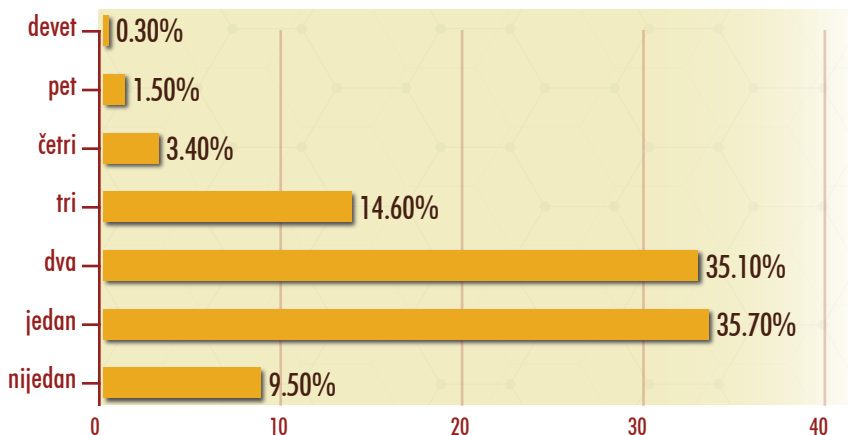
Najveći broj učesnika ankete spada u starosnu kategoriju od 18 do 35 godina, dok je njih 24.1% uzrasta od 18 do 25. Ispitanici stariji od 70 godina su bili zastupljeni u najmanjem obimu, tj. njih 1.2%. Kako bi se bolje analizirali rezultati anketa u odnosu na istraživačka pitanja koja se obrađuju u ovom radu, uzrast od 36 godina korišćen je kao diskriminirajući faktor jer je to poslednja generacija koja je drugi službeni jezik učila u školi, što je najkasnije bilo 1992. godine.

⁷⁵ Na primer: Evropska komisija, „Kosovo* 2020 izveštaj. Radni dokument (2020) 356 finalna verzija”. 6. oktobar 2020. Dostupno na: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/kosovo_report_2020.pdf

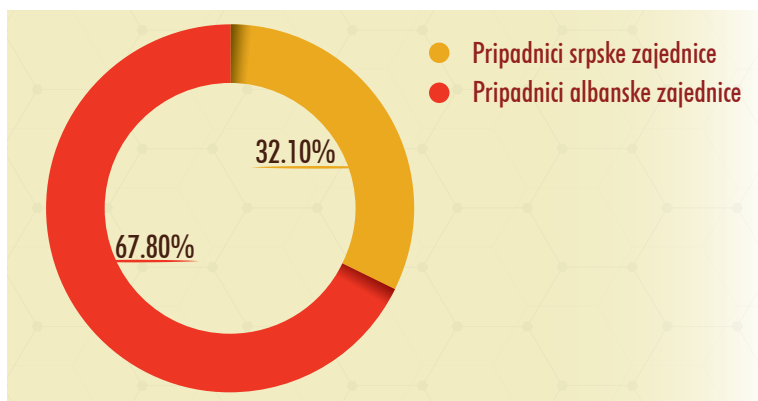
Što se tiče nivoa obrazovanja, veći deo uzorka ima ili višu srednju školu (34.8%), univerzitetsku diplomu (28.4%), ili niže srednje obrazovanje (22.3%), dok njih 11% ima zvanje mastera, 2.70% osnovnu školu a samo 0.90% doktorat. U pogledu radnog statusa, više od polovine ispitanika je u stalnom radnom odnosu (51.20%), prati je značajna brojka od 18.30% nezaposlenih i 12.30% studenata.

Rezultati

Kada je reč o poznavanju jezika (vidi grafikon 1), pokazalo se da većina ispitanika govori jedan (35.70%) ili dva (35.10%) strana jezika. Od onih koji govore dva strana jezika, velika većina su kosovski Albanci (67.8%) a ostatak su kosovski Srbi (32.1%) (vidi grafikon 2).

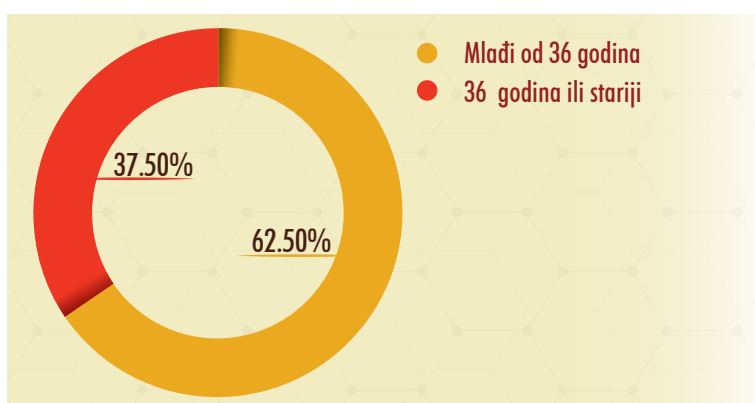
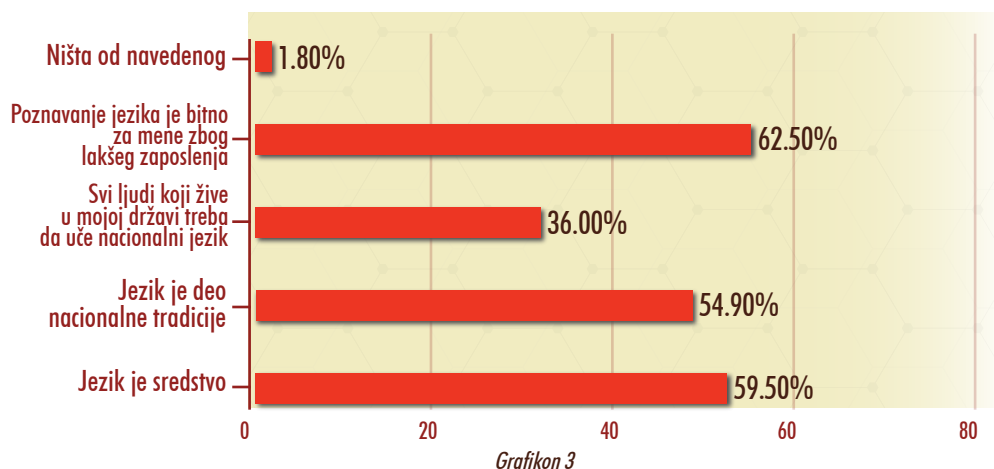
Grafikon 1

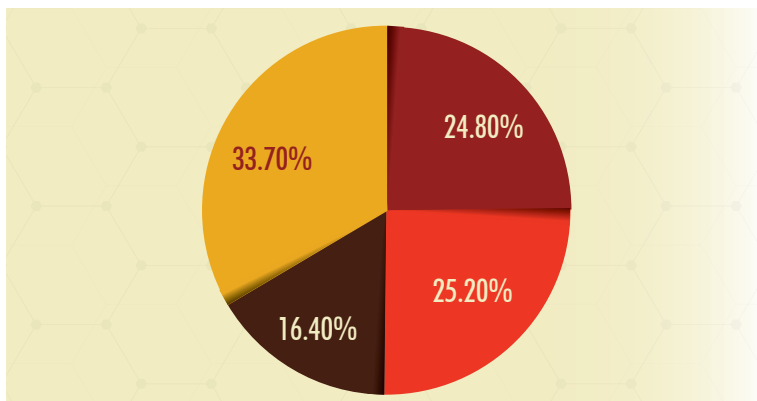
Grafikon 2

Kada je trebalo da odaberu jednu ili više opcija sa liste izjava, 62.50% ispitanika se složilo da je učenje jezika važno zbog boljih mogućnosti za zaposlenje a 59.50% da je jezik alat, što pokazuje da značajan deo ispitanika vidi učenje novog jezika kao sredstvo kojim se postiže lično usavršavanje (vidi grafikon 3).

Zanimljivo je da je većina od onih 62.50% koji su odgovorili da učenje jezika doprinosi povećanju mogućnosti zapošljenja mlađih od 36 godina, što pokazuje da mlađe generacije imaju pristup učenju jezika koji je praktičan a ne obojen nacionalističkom konotacijom (vidi grafikon 4).

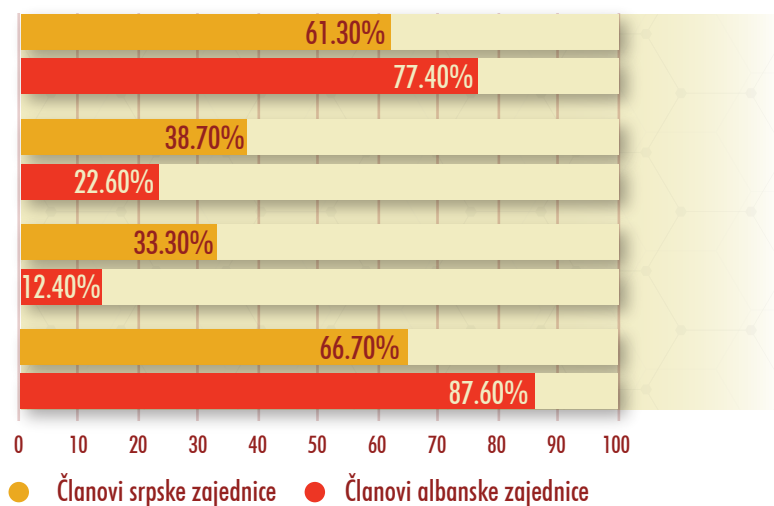
Tačnije, (vidi grafikon 5), kada posmatramo nivo albansko-srpske dvojezičnosti, pokazalo se da daleko više od polovine ispitanika koji su kosovski Srbi ne govori albanski (67.30%), dok skoro polovina (49.60%) ispitanika koji su kosovski Albanci govori srpski. Generalno, dakle, uzorak među kosovskim Albancima u većoj meri govori srpski nego obrnuto.

Grafikon 5

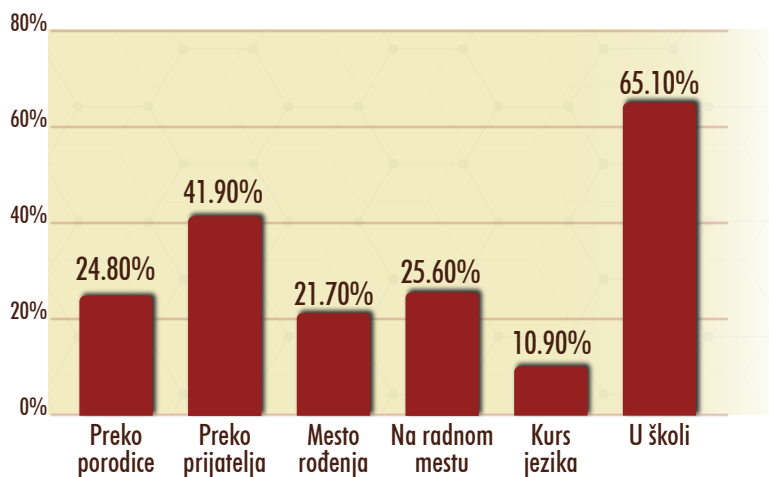
Posmatrajući poznavanje albanskog jezika, 32.70% kosovskih Srba među ispitanicima govore albanski a više od polovine njih je starije od 36 godina (61.30%); s druge strane, među anketiranimima koji su mlađi od 36 godina, 33.30% govori drugi jezik.

Što se tiče ispitanika među kosovskim Albancima, 49.60% je njih koji govore srpski a većina ih je starija od 36 godina (77.40%). Za razliku od uzorka njihovih vršnjaka kosovskih Srba, (33.30%), samo 12.40% ispitanih kosovskih Albanaca koji su stariji od 36 godina govore srpski. Može se tvrditi da mlađe generacije obe zajednice, koje nikada nisu formalno učile drugi službeni jezik u školi, značajno manje govore jezik druge zajednice. Ovo je naročito primetno među kosovskim Albancima.

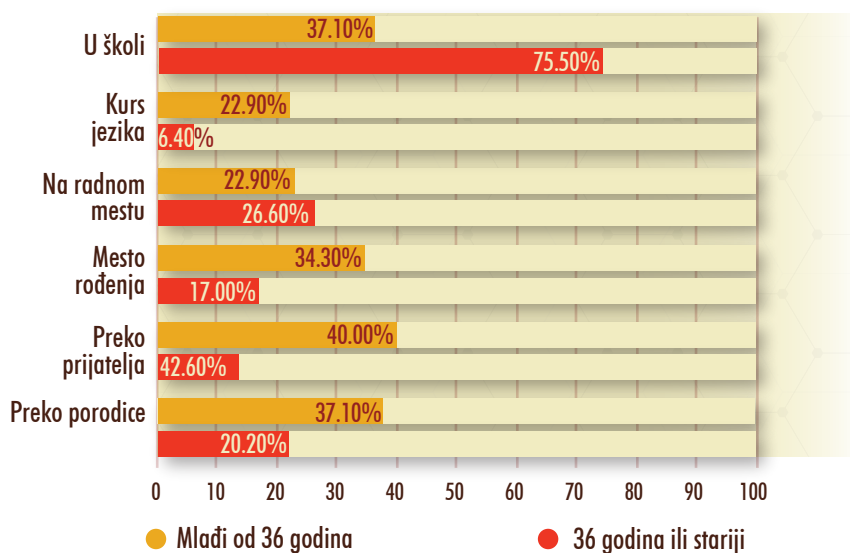

Grafikon 6

Ukoliko bacimo pogled na to kako i kada su ispitanici naučili jezik, 65% njih koji govore jezik druge zajednice su ga naučili u školi (vidi grafikon 7). Velika većina njih (75.50%) je, očekivano, starija od 36 godina. S druge strane, od onih 10.90% koji kažu da su jezik naučili na kursu jezika, većina je mlađa od 36 godina (vidi grafikon 8).

Grafikon 7

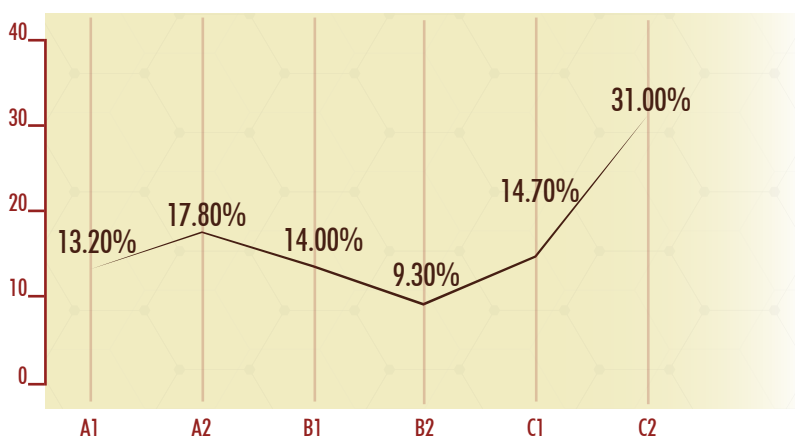

Grafikon 8

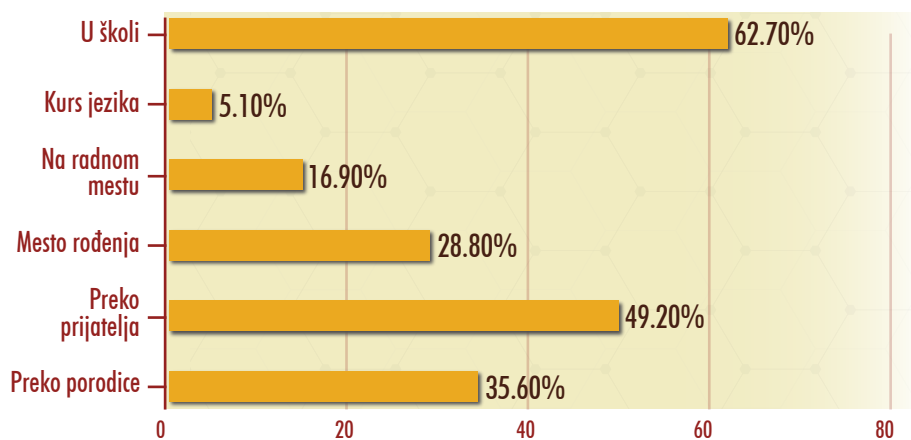
Značajan segment onih koji poznaju jezik druge zajednice (31%) govore ga na naprednom skoro tečnom nivou, tj. C2 prema Zajedničkom evropskom referentnom okviru za jezike⁷⁶. Štaviše, 14.70% izuzetno dobro vlada jezikom druge zajednice, tj. ima nivo C1. Sveukupno, dakle, skoro polovina ispitanika koji poznaju jezik druge zajednice (45.70%) dobro ili napredno vlada tim jezikom (vidi grafikon 9).

Među ispitanicima koji imaju nivo C1 ili C2, više od polovine ga je naučilo u školi (62.70%; vidi grafikon 10). Pored toga, velika većina, tj. 86%, njih koji su stekli formalno obrazovanje u oblasti drugog službenog jezika naučili su ga u školi (vidi grafikon 11).

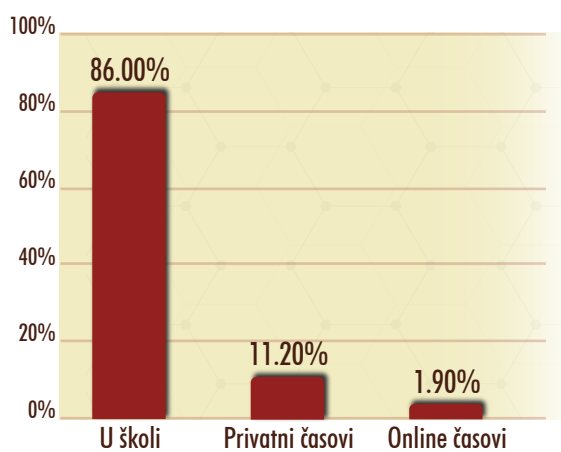
⁷⁶ A1 – koristim i razumem osnovne izraze; mogu da imam samo jednostavnu komunikaciju
 A2 – koristim i razumem često korišćene izraze; mogu da obavim poslove koji uključuju direktnu razmenu informacija
 B1 – mogu da razgovaram o uobičajenim temama i da napišem jednostavne tekstove o iskustvima, događajima i mišljenjima
 B2 – mogu spontano da komuniciram i da razumem glavne ideje u složenim tekstovima
 C1 – mogu efikasno da koristim jezik sa samo povremenim poteškoćama
 C2 – mogu u potpunosti da razumem, čitam i pišem

Grafikon 9

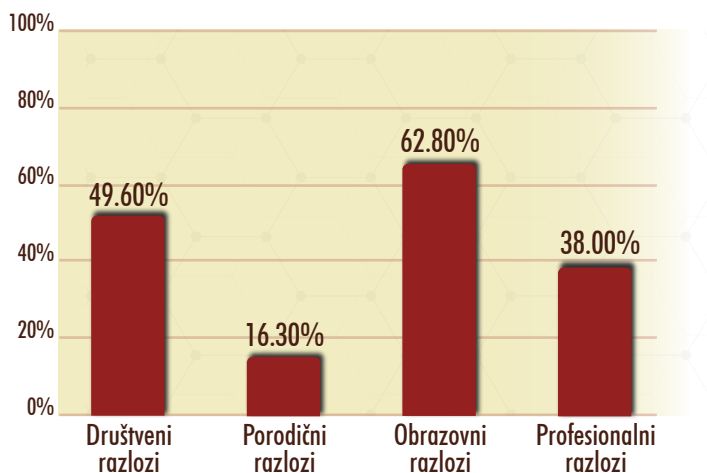
Grafikon 10

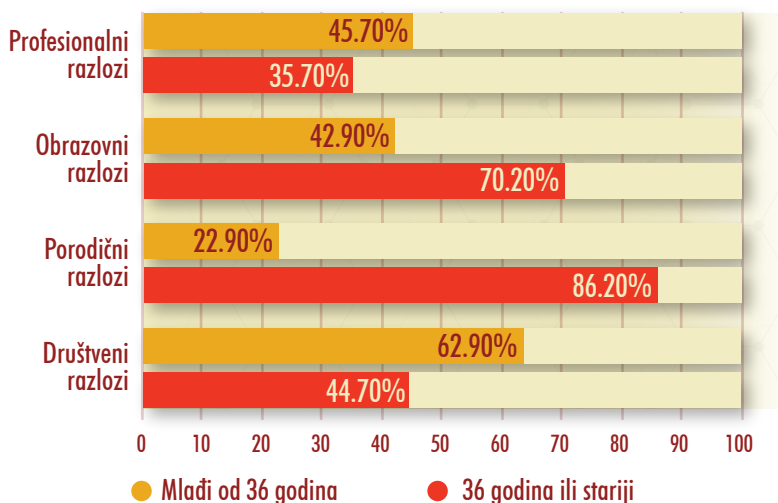
Grafikon 11

Čini se da postoje dva glavna razloga zašto su ispitanici učili jezik druge zajednice: kod značajanog dela uzorka je to zato što su ga učili u školi (62.80%) a ostali su to činili usled socijalizacije, zbog društva (49.60%; vidi grafikon 12).

Više od polovine onih koji su izabrali društvene razloge (62.90%) je mlađe od 36 godina. Podrazumeva se da je većina od onih koji su izabrali obrazovanje kao razlog starija od 36 godina (70.20%; vidi grafikon 13).

Grafikon 12

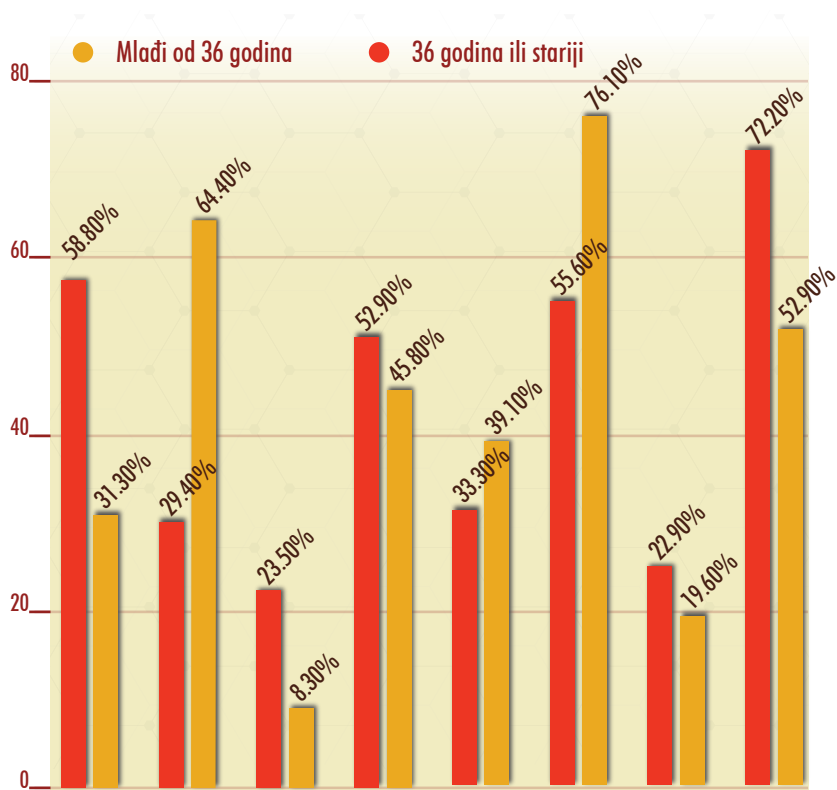
Grafikon 13

Ukoliko podatke podelimo prema etničkoj pripadnosti i starosnom dobu (vidi grafikon 14), primetićemo da

- 72.20% ispitanih među kosovskim Srbima koji su mlađi od 36 godina je učilo albanski iz društvenih razloga, dok primećujemo pad na 59.20% kod ispitanika starijih od 36 godina;
- 52.90% ispitanih među kosovskim Albancima koji su mlađi od 36 godina je reklo da su učili srpski usled društvenih razloga, dakle znatno manje od svojih vršnjaka iz srpske zajednice (72.20%). Što se tiče ispitanih kosovskih Albanaca koji pripadaju starijim generacijama, samo 45.80% njih je izabralo ovu opciju.
- 64.60% ispitanih kosovskih Albanaca koji su stariji od 36 godina navelo je obrazovanje kao faktor koji je uticao da uče drugi jezik, naspram 76.10% njihovih vršnjaka iz srpske zajednice.

Sve u svemu, niži procenat među kosovskim Albancima može se objasniti time što ova zajednica danas živi u pretežno monoetničkom okruženju. Pored toga, u pogledu starosne odrednice, moramo uzeti u obzir i to što je uzorak kosovskih Albanaca koji je učestvovao u anketi generalno mlađi⁷⁷.

⁷⁷ 54.3% ispitanika iz albanske zajednice na Kosovu starosti između 18 i 30 godina naspram 30.4% ispitanih kosovskih Srba iste starosne grupe.

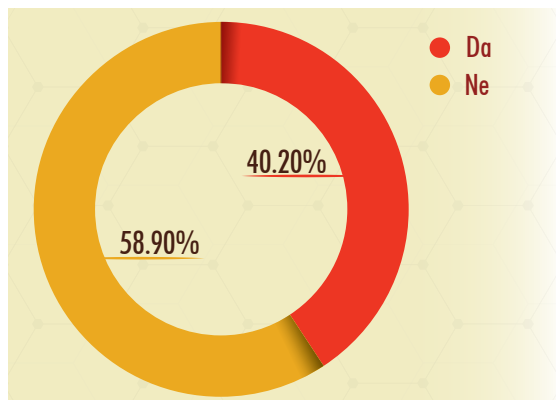

Grafikon 14

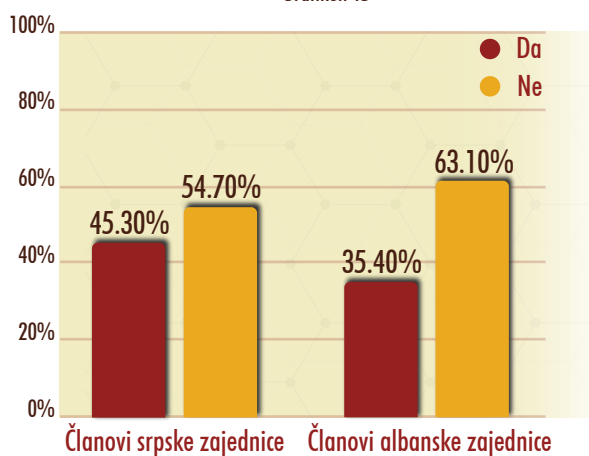
Pokazalo se da skoro dva od tri ispitanika nisu upoznati s time koje opcije za učenje jezika druge zajednice postoje na Kosovu, bilo formalne ili neformalne (vidi grafikon 15). Interesantno je da po ovom pitanju nisu registrovane posebne razlike među zajednicama (vidi grafikon 16).

Kada su ispitanici upitani da navedu za koje tačno opcije znaju, velika većina je navela privatne kurseve (75%) i privatne časove (34.60%). Pored toga, 15,4% ispitanika je navelo jezičke kurseve koje organizuju NVO-i, međunarodne organizacije (MO)⁷⁸, i one koji se organizuju na radnom mestu.

⁷⁸ <https://kosovo.iom.int/development-online-language-platform-learning-albanian-and-serbian-languages>

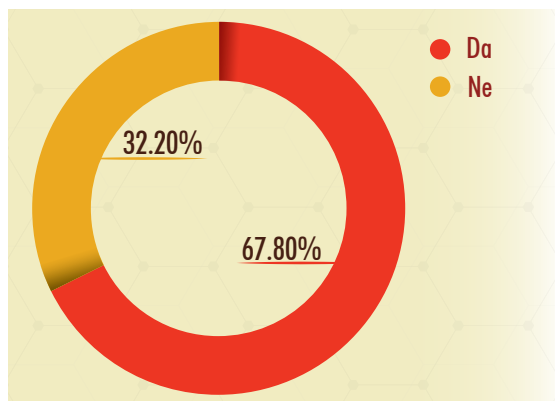

Grafikon 15

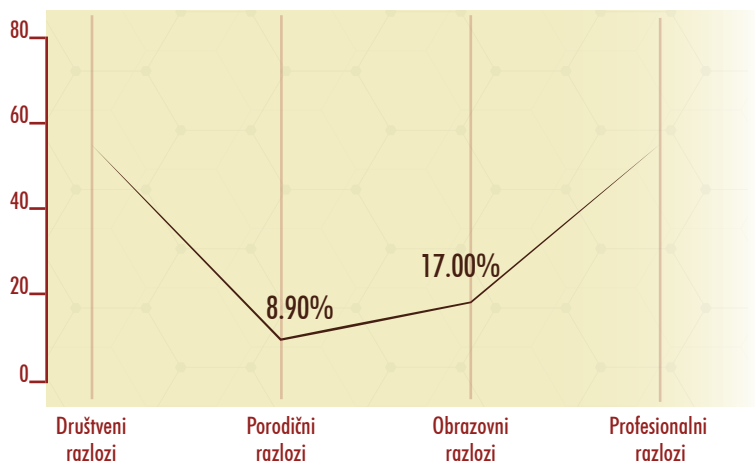
Grafikon 16

Kada je reč o odgovorima dobijenih od ipitanika koji ne govore jezik druge zajednice (67,30% kosovskih Srba i 50.40% kosovskih Albanaca), 67.80% njih je izjavilo da se nalazilo u situacijama koje su zahtevale poznavanje drugog jezika (vidi grafikon 17).

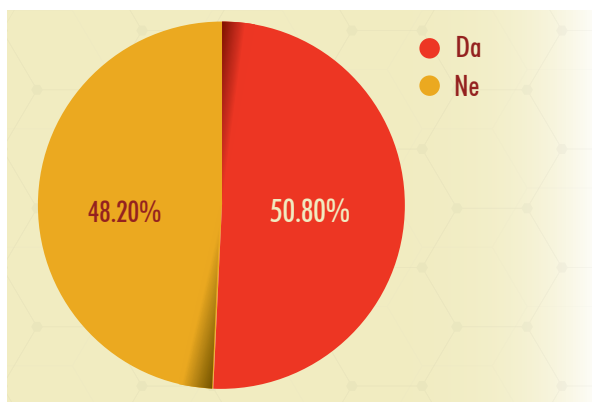
Grafikon 17

Pokazalo se da su razlozi zbog kojih su se našli u takvim situacijama uglavnom poslovne i društvene prirode, a podjednako su zastupljeni u obe zajednice (vidi grafikon 18).

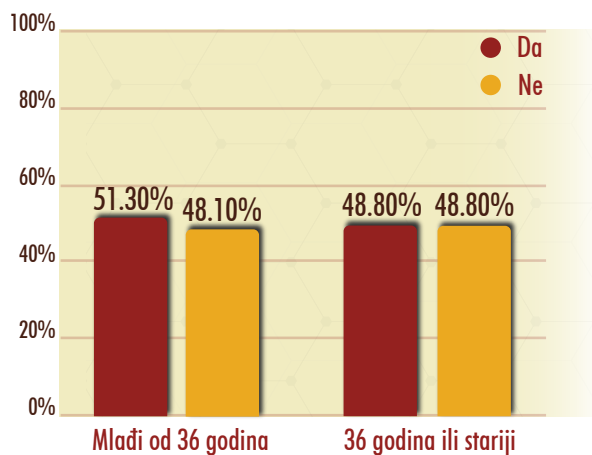

Grafikon 18

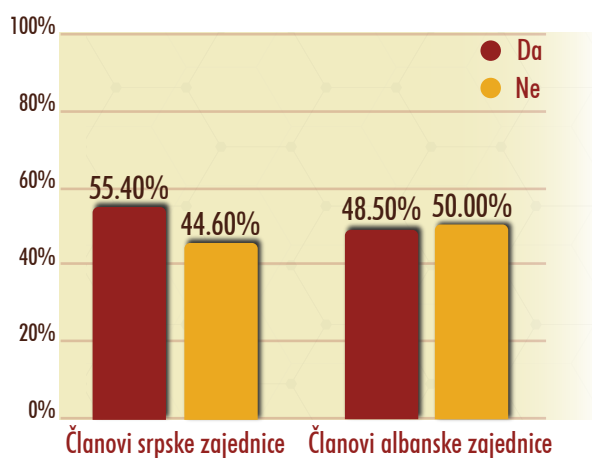
Na pitanje da li bi želeli da uče drugi jezik, jedan od dva ispitanika koji ne govori jezik druge zajednice je odgovorio da bi želelo (vidi grafikon 19). Slika je ista kada se odgovori analiziraju i prema starosnoj grupi. Zapravo, jedan od dva ispitanika, bilo stariji ili mlađi od 36 godina, bi želelo da uči drugi jezik (vidi grafikon 20). Kada je u pitanju etnička pripadnost, pokazalo se da bi skoro jedan od dva ispitanika iz obe zajednice želelo da uči srpski, odnosno albanski, sa malom prednošću kod ispitanika među kosovskim Srbima (vidi grafikon 21).

Grafikon 19

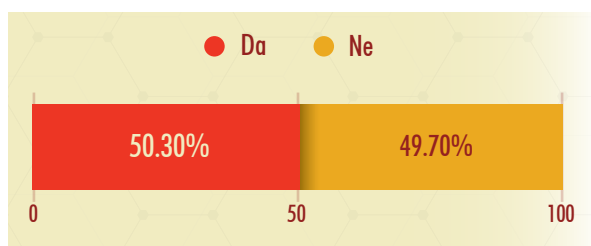

Grafikon 20

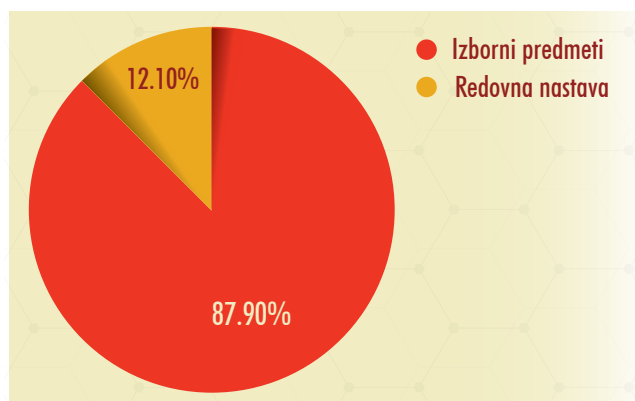

Grafikon 21

Što se tiče spremnosti da se jezik druge zajednice uvede u škole, jedan od dva ispitanika je odgovorio pozitivno (vidi grafikon 22). Pored toga, velika većina ovih ispitanika je izjavila da bi više volela da se jezik druge zajednice uvede kao izborni predmet (vidi grafikon 23).

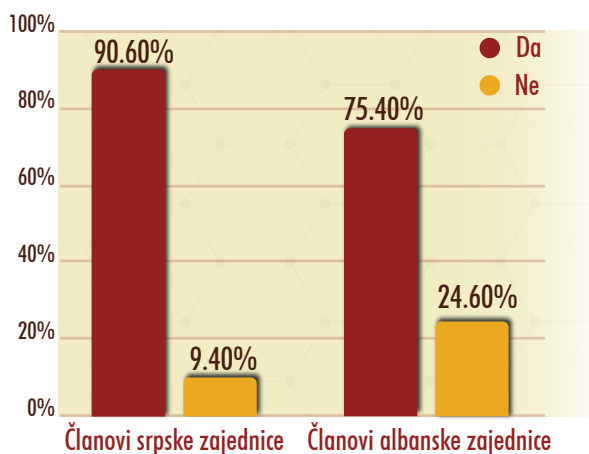

Grafikon 22

Grafikon 23

Međutim, ovde su se pokazale приметne razlike u odgovorima u zavisnosti od zajednice. Kosovski Srbi su, zapravo, pokazali veći nivo spremnosti da se albanski jezik uvede u škole (vidi grafikon 24).

Grafikon 24

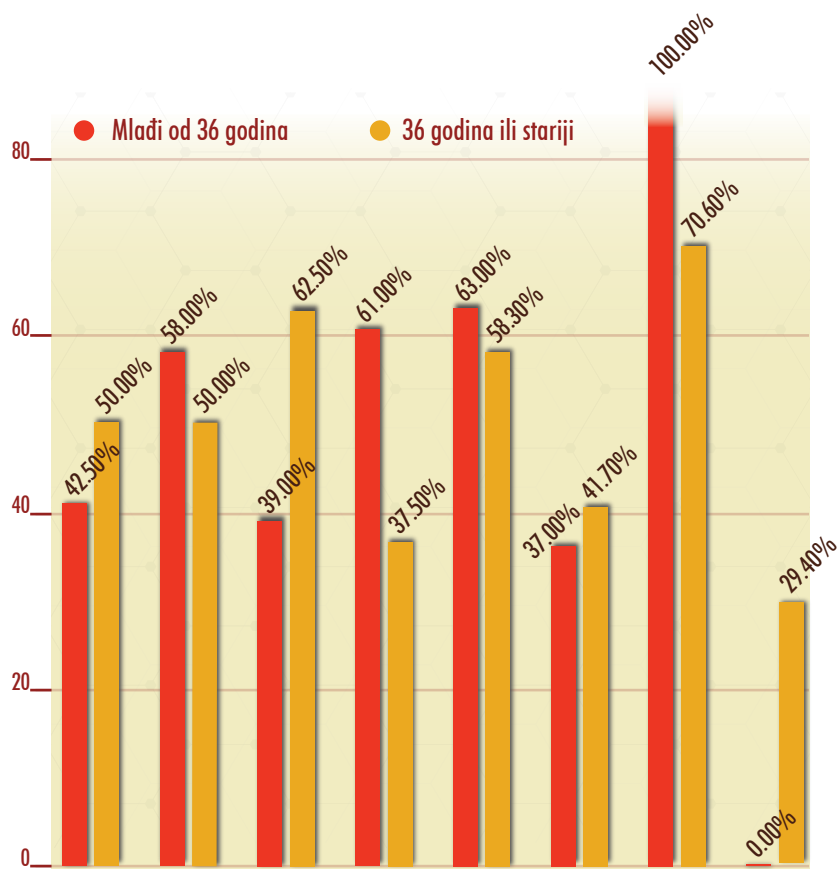
Kao glavni razlog, ispitanici iz obe zajednice koji su bili protiv uvođenja jezika kao nastavnog predmeta, naveli su:

1. stavove koje imaju prema drugoj zajednici, naročito ispitanici među kosovskim Albancima;
2. davanje prednosti drugim jezicima čija je međunarodna upotreba veća, npr. engleskom ili nemačkom, što je posebno često navedeno u uzorku među kosovskim Albancima.

Ako se odgovori analiziraju koristeći kao diskriminišući kriterijum da li su ispitanici učili jezik druge zajednice u školi (vidi grafikon 25):

- Velika većina ispitanih kosovskih Srba koji su jezik učili u školi a koji su stariji od 36 godina (70.60%) ne bi imalo ništa protiv uvođenja albanskog jezika u škole;
- Među ispitanim kosovskim Srbima koji nisu učili albanski jezik u školi, primećena je blago veća spremnost među mlađim generacijama u poređenju sa ispitanicima koji su stariji od 36 godina (62.90% odnosno 58.30%);
- Sledeći suprotan trend, više od polovine ispitanika među kosovskim Albancima koji su učili srpski u školi a koji su mlađi od 36 godina, je odgovorilo negativno, tj. da se ne slažu. Nasuprot tome, pokazalo se da postoji veća spremnost među ispitanicima koji su stariji od 36 godina da se učenje srpskog uvede u škole.

Objašnjenje za ovo se može naći u tome da kosovski Albanci, kao većinska zajednica, uglavnom imaju društvenu interakciju na albanskom jeziku bilo sa pripadnicima svoje zajednice (uključujući i druge zajednice koje govore albanskim jezikom) bilo sa institucijama. Dalje, činjenica da su oni govornici najrasprostranjenijeg jezika na Kosovu takođe može objasniti važnost i prednost koju daju albanskom jeziku u odnosu na ostale poput srpskog, engleskog ili nemačkog, na primer.

Grafikon 25

3. UVOĐENJE UZAJAMNOG UČENJA JEZIKA U PREDUNIVERZITETSKO OBRAZOVANJE

Kao što se i pokazalo u anketi koju je sprovela NVO Aktiv, poznavanje jezika druge zajednice je značajno manje kod ispitanika koji su mlađi od 36 godina. Ovo važi za ispitanike iz obe zajednice ali je u značajnijoj meri prisutno kod ispitanika iz albanske zajednice (samo 12.40% ispitanih kosovskih Albanaca koji su mlađi od 36 godina govore srpskim jezikom nasuprot 33.30% ispitanih kosovskih Srba).

Nažalost, ovo dalje ukazuje na rastući jezički jaz između dve najveće zajednice na Kosovu koji će, ukoliko se ne reši sveobuhvatnim jezičkim politikama, uskoro dovesti do gotovo potpunog prekida komunikacije u svakodnevnom životu.

Kao što je nedavno istakla Evropska komisija, *“to [rastući trend ka jednojezičnosti na jednom od službenih jezika] se dugoročno jedino može preduprediti putem obrazovnog sistema”*⁷⁹. As we previously mentioned, Kosovo institutions and more specifically MEST have the constitutional obligation to develop a Serbian-language curriculum, a process which was actually initiated in 2010 and then de facto interrupted although it was included in Kosovo Education Strategic Plan 2011-2016⁸⁰. Međutim, kako bi se unapredila dvojezičnost i stvorilo okruženje jezičke i kulturološke otvorenosti, od ključnog je značaja da kosovski i srpski nastavni plan i program uključe i drugi službeni jezik kao predmet; međutim, to zahteva veliku političku volju i posvećenost od strane obrazovnih institucija u Prištini i u Beogradu.

Imajući u vidu obim ovog teksta, autori u ovom odeljku predlažu okvirni plan (mapu puta) sa mogućim koracima koje bi kosovski i srpski obrazovni sistemi mogli da preduzmu, unutar postojećeg dvosistemskog okvira, kako bi uveli uzajamno učenje jezika u škole, bilo kao izborne predmete ili kao vannastavnu aktivnost.

⁷⁹ Evropska komisija. „Kosovo* 2020 izveštaj. Radni dokument (2020) 356 finalna verzija“. 6. oktobar 2020 : 37. Dostupno na: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/kosovo_report_2020.pdf

⁸⁰ Ministarstvo obrazovanja, nauke i tehnologije. Strateški plan za obrazovanje na Kosovu 2011-2016 : 76. Dostupno na: <http://archive.erisee.org/downloads/2013/2/Kosovo%20strategic%20Education%20plan%202011-2016%20ENG.pdf>

3.1 Ukratko o dva različita obrazovna sistema

Kosovski obrazovni sistem sledi model 5+4+3 godine. Prema *Zakonu o preduniverzitetskom obrazovanju*⁸¹, osnovno i niže srednje obrazovanje, tj. od šeste do petnaeste godine, je obavezno i besplatno. Od više srednje škole pa nadalje je na dobrovoljnoj bazi. Postoje dve vrste obrazovnih institucija koje su deo višeg srednjeg obrazovanja: gimnazija, koja traje tri do četiri godine i nudi specijalizovano obrazovanje u oblastima društvenih, opštih i prirodnih nauka, matematike, informatike i jezika; stručna škola koja traje tri godine i priprema učenike za izlazak na tržište rada. Učenici i jednog i drugog tipa škole na kraju polažu maturu, državni standardizovani završni ispit, ukoliko žele da nastave studije na univerzitetu.

S druge strane, srpski obrazovni sistem sledi model 4+4+4 godine, u skladu sa *Zakonom o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja*⁸². Pre osnovnog obrazovanja, učenici pet i po godina starosti pohađaju jednu godinu obaveznog predškolskog pripremnog programa. Obavezno osnovno obrazovanje počinje sa 6 godina starosti i traje osam godina. Srednješkolsko obrazovanje traje do četiri godine i podeljeno je u dve kategorije: opšta ili specijalistička gimnazija, nakon koje učenici polažu maturalni ispit; tehnička i stručna škola, koja nudi programe u trajanju od jedne do četiri godine a sertifikat se dodeljuje za svaki nivo.

3.2 Uvođenje srpskog jezika u škole sa kosovskim nastavnim planom i programom

Na osnovu rezultata ankete koju je sproveda NVO Aktiv, jedan od dva ispitanika, bez obzira na zajednicu kojoj pripada, je izrazio spremnost da se učenje drugog službenog jezika uvede u škole.

U vezi s kosovskim obrazovnim sistemom kojim upravlja Ministarstvo za obrazovanje, nauku i tehnologiju, vredi napomenuti da, prema Ustavu⁸³ kao i preporukama Nezavisne komisije za pregled nastavnog materijala na srpskom jeziku (2010), Kosovo bi trebalo da izradi nastavni plan i program na srpskom jeziku.

⁸¹ Zakon o preduniverzitetskom obrazovanju br. 04/L-032 (2011), član 9. Dostupno na: <https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=2770>

⁸² Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja (2017). Dostupno na: <http://www.pedagog.rs/wp-content/uploads/2017/10/zosov2017.pdf?v=e892e780304d>

⁸³ Član. 59.2 i 59.3

Kako se proces od tada odugovlači i uzimajući u obzir prepreke u razvoju nastavnog plana i programa koji bi zadovoljio zahteve Ministarstva i potrebe zajednice kosovskih Srba, u postojećem okviru Ministarstvo bi moglo da, do neke mere, uvede učenje srpskog jezika u škole kroz dva različita pristupa.

1. Ministarstvo bi moglo da podstakne razvoj modula o srpskom jeziku i kulturi na nivou zajednice⁸⁴ u saradnji sa predstavnicima kosovskih Srba, kako je predviđeno Zakonom o zaštiti i i unapređenju prava zajednica i njihovih članova⁸⁵, član 8.7, i u skladu sa članom 3, paragraf 5.2 Zakona o preduniverzitetskom obrazovanju, kao i aktivnostima predloženim u Strateškom planu za obrazovanje na Kosovu⁸⁶. Ovo će se pokazati korisnim, naročito za učenike raznih nivoa obrazovanja u zajedničkim školskim institucijama, bilo da pohađaju nastavu na albanskom ili srpskom. Ova mogućnost će obezbediti početno upoznavanje učenika sa kulturološkim i jezičkim poreklom njihovih vršnjaka pre nego što se zaista uvede srpski jezik u kosovski nastavni plan i program, nakon odobrenja Kosovske agencije za standard i procenu plana i programa⁸⁷.

2. Na opštinskom nivou, Ministarstvo bi moglo da podstiče, podržava i koordinira sa opštinskim direkcijama za obrazovanje, školskim ustanovama, tj. direktorima škola, upravnim odborima i roditeljskim većima, kako bi razmotrili modalitete uvođenja učenja jezika kao izbornog predmeta ili kao vannastavnu aktivnost.

Rezultati ankete zapravo pokazuju da bi velika većina ispitanika među kosovskim Albancima i kosovskim Srbima bila za da se jezik druge zajednice uvede kao izborni predmet u škole, tako da učenici mogu da biraju da li žele da ga uče na dobrovoljnoj bazi.

⁸⁴ Ipak, u pogledu nacionalne istorije, preporučljivo je da se zapažanja i preporuke Nezavisne komisije za pregled nastavnog materijala na srpskom jeziku http://www.irational.org/vahida/history/czkd/literature/Sveo-buhvatni_Izvestaj_Nezavisna_Komisija_za_pregled%20nastavnog_materijala_na_srpskom_jeziku.pdf (2010)

⁸⁵ Zakon o zaštiti i unapređenju prava zajednica i njihovih pripadnika na Kosovu br. 03/L-047a (2008). Dostupno na: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2531>

⁸⁶ Ministarstvo obrazovanja, nauke i tehnologije. Strateški plan za obrazovanje na Kosovu 2017-2021:46-47. Dostupno na: http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/KOSOVO_EDUCATION_STRATEGIC_PLAN.pdf

⁸⁷ Zakon o preduniverzitetskom obrazovanju br. 04/L-032 (2011), član 24. Dostupno na: <https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=2770>

Delovanje na opštinskom, a zatim i na školskom nivou, će omogućiti svakoj školskoj ustanovi, naročito na nivou srednjeg obrazovanja, da uvede učenje srpskog jezika u zavisnosti od njihovih potreba i specifičnosti postojećeg plana i programa na nivou škole.

U ovom slučaju, za uvođenje srpskog jezika kao izbornog predmeta ili vannastavnu aktivnost trebaće angažovanje najmanje jednog dodatnog nastavnika/ce po školi, uključujući i pridružene škole. Idealno bi bilo da se učenje drugog jezika započne kao pilot program od petog do osmog razreda, tj. tokom osnovnog obrazovanja.

Na osnovu nalaza u prvoj proceni, pomoću kojih će se pratiti implementacija ciljeva i kriterijuma navedenih u nacionalnoj ili opštinskoj strategiji (vidi ispod), i strogo u zavisnosti od povećane dostupnosti kvalifikovanih nastavnika jezika (vidi deo 3.4.I), srpski jezik se kasnije može proširiti na osnovno i/ili više srednje obrazovanje

Podaci o javnom preduniverzitetskom obrazovanju u kosovskom sistemu (2019)⁸⁸:

- 127,926 učenika na nivou osnovnog obrazovanja
- 101,412 učenika na nivou nižeg srednjeg obrazovanja
- 74,427 učenika na nivou višeg srednjeg obrazovanja
- 927 osnovnih i nižih srednjih škola
- 123 viših srednjih škola
- 785 školskih ustanova na svim nivoima

Za obe opcije, u konsultaciji sa predstavnicima zajednice, Ministarstvo mora najpre da pripremi višegodišnju nacionalnu strategiju i/ili da pomogne opštinskim direkcijama za obrazovanje i školskim ustanovama u pripremi svojih, kroz identifikaciju ciljeva, merila i rezultata koje treba postignuti kako bi se procenio napredak.

3.3 Uvođenje albanskog jezika u škole sa srpskim nastavnim planom i programom

Obrazovanje u Republici Srbiji je u direktnoj nadležnosti Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja bez ikakve decentralizacije na nivo opština. Iako obrazovanjem upravlja Kancelarija ministarstva za obrazovanje u Severnoj Mitrovici zajedno sa Beogradom, uvođenje albanskog jezika u srpske školske ustanove na Kosovu bi zahtevalo

⁸⁸ Kosovo Statistics Agency. Education Statistics in Kosovo 2019/20. Available at: <https://ask.rks-gov.net/media/5637/education-201902020-ang.pdf>

izmenu celokupnog srpskog nastavnog plana i programa, što se ne čini mogućom ili izvodljivom opcijom s obzirom na stanje stvari. Međutim, Briselski sporazum (2013)⁸⁹ tačnije Opšti principi/glavni elementi Zajednice/Asocijacije srpskih opština (2015)⁹⁰ pružaju mogućnost. Struktura Zajednice/Asocijacije, koja je najpre osmišljena a potom i usvojena od strane Beograda i Prištine, bi omogućila integraciju institucija kojima upravlja Srbija, što uključuje i prosvetu. Uprkos političkom ćorsokaku oko glavnih karakteristika buduće Zajednice/Asocijacije srpskih opština, ona će najverovatnije imati punu nadležnost po pitanju obrazovanja i na taj način bi se mogao izmeniti srpski nastavni plan i program koji se koristi u školskim ustanovama na Kosovu. Dalje, uspostavljanjem Zajednice/Asocijacije srpskih opština stvorile se uslovi da sistem obrazovanja na srpskom jeziku kojim upravlja Srbija bude formalno i pravno smešten u kosovski zakonodavni okvir. Ovo bi otvorilo nove mogućnosti u pogledu interakcije između nastavnog programa na albanskom i srpskom jeziku a samim tim i mogućnost uvođenja uzajamnog učenja jezika

Podaci o javnom preduniverzitetskom obrazovanju na Kosovu kojim upravlja Srbija (2018)⁹¹:

- 69 osnovnih škola
- 34 srednjih škola
- 141 pridruženih škola ukupno
- 11,900 (približno) učenika osnovnog nivoa obrazovanja
- 5,500 (približno) učenika srednjeg nivoa obrazovanja

⁸⁹ Prvi sporazum o principima koji regulišu normalizaciju odnosa (2013). Dostupno na:

http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/FIRST_AGREEMENT_OF_PRINCIPLES_GOVERNING_THE_NORMALIZATION_OF_RELATIONS,_APRIL_19,_2013_BRUSSELS_en.pdf

⁹⁰ Asocijacija/Zajednica opština sa srpskom većinom na Kosovu – opšti principi/osnovni elementi (2015). Dostupno na:

http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/150825_02_Association-Community-of-Serb-Majority-Municipalities-in-Kosovo-General-principles-Main-elements_en.pdf

⁹¹ ECMI Kosovo. „Obrazovanje na srpskom jeziku na Kosovu“. Novembar 2018. Dostupno na: https://www.ecmikosovo.org/uploads/Education%20in%20Serbian%20Language%20_ENG.pdf

3.4 Kreiranje fakultetski obrazovanih nastavnika jezika

Nedostatak mogućnosti uzajamnog učenja jezika na univerzitetima

Neizbežan preduslov za učenje drugog zvaničnog jezika, barem unutar kosovskog obrazovnog sistema, u početku će biti dostupnost kvalifikovanih nastavnika jezika. Do danas, međutim, na Univerzitetu u Prištini i Severnoj Mitrovici ne postoje katedre za srpski odnosno albanski jezik, na kojima bi se ti nastavnici obrazovali.

Što se tiče Univerziteta u Severnoj Mitrovici, osnivanje Katedre za albanologiju bi zahtevalo saglasnost Univerziteta u Beogradu. Iako je *Zakonom o lokalnoj samoupravi*⁹² i *Zakonom o obrazovanju u opštinama*⁹³ predviđeno da je Univerzitet u Severnoj Mitrovici autonomna javna institucija visokog obrazovanja čiju nadležnost sprovodi opština Severna Mitrovica, ovaj univerzitet se uvek protivio toj odluci i de facto radio pod Univerzitetom u Beogradu. Međutim, ako bi se uz odobrenje Beograda pokrenula Katedra za albanske studije zajedno sa albanskim jezikom, drugi univerziteti u regionu bi mogli u početku da pruže postdiplomske studije iz albanologije. To su: Univerzitet u Tirani, Istorijsko-filološki fakultet, Katedra za albansku lingvistiku; Univerzitet u Skoplju, Blaže Koneski Filološki fakultet; Univerzitet u Beogradu, Katedra za albanologiju na Filološkom fakultetu.

U tu svrhu, mogla bi se iskoristiti već postojeća, ali nedovoljno aktivna, mreža Udruženja balkanskih univerziteta i od strane univerziteta koji bi slali kadar (tj. Tirana, Skoplje i Beograd) i koji bi primali kadar (dakle Priština i Severna Mitrovica), iako Univerzitet u Beogradu, a samim tim i u Severnoj Mitrovici, nije još uvek član te mreže. Inicijativa, zapravo, između ostalog, za cilj⁹⁴ ima organizaciju programa razmene akademskog kadra i obrazovanja na jezicima koji pripadaju Balkanskoj jezičkoj zajednici (Sprachbund)⁹⁵.

⁹² Zakon o lokalnoj samoupravi br. 03/L-040 (2008), član 21. Dostupno na:

<https://mapl.rks-gov.net/wp-content/uploads/2017/10/Law-On-Local-Self-Government.pdf>

⁹³ Zakon o obrazovanju u opštinama br. 03/L-068 (2008), član 14. Dostupno na: <https://masht.rks-gov.net/uploads/2015/06/09-2008-03-l068-en.pdf>

⁹⁴ <http://www.baunas.org/content/aims-and-objectives.html>

⁹⁵ Terminom Sprachbund lingvisti označavaju jezike koji pokazuju znake postepenog približavanja u gramatici, sintaksi, vokabularu i fonologiji. Jezici koji pripadaju Balkanskoj jezičkoj zajednici su albanski, rumunski, južnoslovenski jezici južnog Balkana (poput bugarskog, makedonskog i u manjoj meri srpsko-hrvatskog), grčki, balkanski turski i balkanski romski.

Osnovne studije balkanistike na Univerzitetu u Prištini: otvorena šansa

Kada je reč o Univerzitetu u Prištini, situacija deluje obećavajuće jer već postoje osnovne studije u okviru kojih bi mogao da se predaje bosanski/hrvatski/crnogorski/srpski jezik, pored ostalih jezika.

Godine 2015., Kosovska agencija za akreditaciju dodelila je Filološkom fakultetu akreditaciju za četvorogodišnje osnovne studije balkanistike (240 ESPB), koje su prvi put pokrenute 2011. godine. Prema izveštaju agencije⁹⁶, glavni deo programa bi se fokusirao na dva jezika, albanski i još jedan iz Balkanske jezičke zajednice, tj. bugarski, makedonski, savremeni grčki, rumunski, romski ili turski. Drugi stub programa bila bi albanska književnost, zajedno sa odgovarajućom literaturom koja je u vezi sa izabranim jezikom. Pored ovoga, predviđeni su i predmeti istorije Balkana, istorije umetnosti, medija, religije i političke geografije. Nažalost, u 2016. godini, program nije ponovo akreditovan usled nedostatka kvalifikovanih redovnih profesora, tj. najmanje tri redovna profesora sa postdiplomskim studijama, kako je predviđeno važećim zakonom⁹⁷. U decembru 2019. godine, međutim, na inicijativu dekana Filološkog fakulteta Univerziteta u Prištini, a u koordinaciji sa Kancelarijom poverenika za jezike, proces ponovne akreditacije dobija podršku međunarodnih predstavnika koji preuzimaju ulogu posrednika prema Kosovskoj agenciji za akreditaciju, a to su OEBS misija na Kosovu, Međunarodna organizacija za migracije (IOM) i Britanska ambasada u Prištini.

Zbog interdisciplinarne prirode programa, studenti bi imali mnoge mogućnosti pred sobom nakon diplomiranja: da predaju albanski jezik i/ili drugi balkanski jezik koji su izabrali, uključujući dakle i srpski; prevode ili tumače sa albanskog na jedan od balkanskih jezika koji su izabrali i obrnuto; da pružaju savetodavne usluge u svojstvu regionalnih stručnjaka za lokalne i međunarodne vladine i nevladine organizacije; ili da nastave obrazovanje kroz master ili doktorske studije u naučnoistraživačke svrhe.

Ove studije nisu namenjene samo jačanju međunarodnog profila Univerziteta u Prištini kroz nekoliko Erasmus plus sporazuma o saradnji, već i proširivanju njegove regionalne dimenzije, povezujući pritom

⁹⁶ Kosovska agencija za akreditaciju „Finalni izveštaj sa ekspertске posete terenu“ Univerzitet u Prištini, 2011.

⁹⁷ Kosovska agencija za akreditaciju. Odluka o akreditaciji Ref.:629/16. 15 jul 2016.

akademske zajednice zapadnog Balkana. Kako NVO Admovere izveštava, Ministarstva prosvete u Prištini i Zagrebu su u tu svrhu, na primer, potpisale memorandum o saradnji za razmenu studenata i predavača⁹⁸.

Uprkos nedavnim kontroverzama oko Kosovske agencije za akreditaciju i politička uplitanja u rad javnih univerziteta⁹⁹, ohrabrujuće je primetiti da je u oktobru 2020. godine Ministarstvo prosvete donelo odluku o merama afirmativne akcije kako bi se dala podrška procesu akreditacije i budućoj primeni programa balkanistike na Univerzitetu u Prištini¹⁰⁰. U vreme pisanja ovog teksta, nije poznato da li je program dobio akreditaciju kako bi počeo septembra 2021. godine kao što je predviđeno.

Kada ovaj program bude ponovo akreditovan i krene sa radom, Univerzitet u Prištini/Filološki fakultet, u konsultaciji sa Ministarstvom prosvete, može da razmotri mogućnost još jedne opcije a to je formiranje kvalifikovanih nastavnika još nekog balkanskog jezika pored albanskog, u ovom slučaju srpskog jezika i to što je pre moguće. Prema *Zakonu o preduniverzitetskom obrazovanju*¹⁰¹, da bi stekao kvalifikaciju nastavnika student mora da diplomira sa ukupno 300 ESPB¹⁰². Uzimajući u obzir da osnovne studije iz balkanistike pokrivaju tek 240 ESPB, diplomci i dalje neće moći da dobiju licencu za nastavničke. Međutim, ukoliko bi se učenje srpskog jezika u škole uvelo kao vannastavna aktivnost, mladi diplomci bi tada mogli da drže časove. Štaviše, imajući u vidu prvobitno ubrzanje procesa, Univerzitet u Prištini, tj. Filološki fakultet, bi mogao da razmotri mogućnost razvoja brzog i/ili intenzivnog programa osnovnih studija, npr. sa 180 ESPB, sa fokusom na pojačanu praksu i obuku usmerenu na one studente koji žele da rade kao nastavnici jezika na vannastavnim časovima.

⁹⁸ Memeti, A.; Metbala, F. „Inkluzija studenata iz nevećinskih zajednica na Univerzitet u Prištini”. Admovere, decembar 2020 : 18. Dostupno na:

<https://admovere.org/wp-content/uploads/2020/12/Admovere-Raporti-Shqip-Anglisht-2.pdf>

⁹⁹ Vaizman, J. „Kosovo pred izazovom u vezi rešavanja problema univerzitetskih akreditacija”. Balkan Insight, BIRN, Priština, 12. februar 2020. Dostupno na: <https://balkaninsight.com/2020/02/12/kosovo-faces-challenge-to-resolve-battles-over-university-accreditation/>

¹⁰⁰ Ministarstvo obrazovanja, nauke i tehnologije. Odluka 01B-2941 o posebnim merama za podršku akreditacionom procesu i implementaciji studijskog programa u oblasti balkanistike. 30 oktobar 2020.

¹⁰¹ Zakon o preduniverzitetskom obrazovanju br. 04/L-032 (2011), član 33. Dostupno na:

<https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=2770>

¹⁰² Više informacija o evropskom sistemu prenosa i sakupljanja bodova na http://www.cep.edu.rs/public/Vodic_kroz_ECTS.pdf

Zapošljavanje

Više od polovine ispitanika (približno 60%) koje je anketirala NVO Aktiv složilo se sa izjavama da je učenje jezika važno za bolju mogućnost zaposlenja i da predstavlja sredstvo u praktične svrhe. Mlađe generacije, oni mlađi od 36 godina, naročito smatraju da je ovo istina.

Osnivanje takvih katedri za jezike na univerzitetima u Prištini i Severnoj Mitrovici će omogućiti stvaranje budućih nastavnika jezika na nivou zajednice bez dalje potrebe da se angažuje kadar van Kosova. To će koristiti kosovskom tržištu rada jer predstavlja dragocenu priliku za stvaranje prilika za zapošljavanje bilo u javnom ili privatnom sektoru.

Što se tiče zapošljavanja u javnom sektoru, kao što to često izveštavaju međunarodni¹⁰³ and local stakeholders like the OLC¹⁰⁴, kosovske institucije se i dalje suočavaju sa značajnim problemima kada su u pitanju poštovanje i primena ustavnih obaveza u pogledu albansko-srpskih standarda dvojezičnosti na centralnom¹⁰⁵ and municipal¹⁰⁶ nivou. Nedostaci u prevodu u institucijama tek treba da se dugoročno reše. U tom pogledu, akademski i profesionalni kursevi jezika na albanskom i bosansko/hrvatsko/crnogorsko/srpskom otvoriće put dugoročnom, održivom rešenju što se tiče velike potrebe za prevodiocima/tumačima u javnim institucijama i sudovima, kao i za državnim službenicima i nastavnicima koji govore oba jezika. Kao što je već pomenuto, intervencija u ovoj oblasti pomoći će u rešavanju postojeće neusklađenosti između onoga što nudi visoko obrazovanje na Kosovu i što su realne potrebe tržišta rada¹⁰⁷, sve vreme doprinoseći snižavanju stope nezaposlenosti koja najviše pogađa mlade¹⁰⁸.

¹⁰³ OMIK str. 15 http://equalrightsforallcoalition.com/wp-content/uploads/2018/12/SSALPAKMCS_ENG.pdf

¹⁰⁴ OLC str. 12 http://equalrightsforallcoalition.com/wp-content/uploads/2018/12/SSALPAKMCS_ENG.pdf

¹⁰⁵ http://equalrightsforallcoalition.com/wp-content/uploads/2018/12/TEQSALK_ENG.pdf

¹⁰⁶ http://equalrightsforallcoalition.com/wp-content/uploads/2018/12/SSALPAKMCS_ENG.pdf

¹⁰⁷ P. 27 <https://masht.rks-gov.net/uploads/2017/02/20161006-kesp-2017-2021-1.pdf>

¹⁰⁸ Evropska komisija 2020 Izveštaj o napretku Kosova str. 79

3.5 Preporuke

Ministarstvo prosvete, nauke i tehnologije

- Kreirati kampanju na celom Kosovu sa fokusom na mlade ljude u cilju promocije
 - Uzajamnog učenja jezika, tj. albanskog i srpskog kao dva službene jezika na Kosovu, dovodeći to u vezu sa zapošljavanjem;
 - Inicijativa u vezi dijaloga među zajednicama, koje su u skladu sa ustavnim i pravnim obavezama koje se tiču nevezinskih zajednica.
- Realizovati inicijative koje su predložene u Strateškom planu za obrazovanje na Kosovu 2017-2021 u okviru cilja br. 1 „participacija i inkluzija“, očekivani rezultati ¹⁰⁹, koji nikada nije završen¹¹⁰
- Nastaviti razgovore i radove u okviru Ministarstva na osnovu preporuka Nezavisne komisije za pregled nastavnog materijala na srpskom jeziku (2010) i Strateškog plana za obrazovanje na Kosovu 2011.-2016.¹¹¹ kako bi se kreirao nastavni plan i program na srpskom jeziku unutar kosovskog obrazovnog sistema.

Kancelarija poverenika za jezike pri kabinetu premijera

- Nastaviti kurseve albanskog (nivo A1) koji se emituje na RTK2 kako je planirano 2018. godine¹¹² i obrnuto, tj. srpskog (nivo A1) na RTK1 kako bi se iniciralo uvođenje uzajamnog učenja jezika na Kosovu.
- Podržati lokalno civilno društvo u naporima da podignu svest u vezi značaja dvojezičnosti na Kosovu i pružanju vidljivosti zalaganju za uzajamno učenje jezika u školama.
- Podržati Univerzitet/Fakultet i Ministarstvo u promovisanju programa za balkanistiku na Filološkom fakultetu Univerziteta u Prištini onda kada mu Kosovska agencija za akreditaciju dodeli licencu

¹⁰⁹ „Postoje efikasni mehanizmi i politike za unapređenje različitosti kroz integrisani obrazovni sistem“ str. 46
<https://masht.rks-gov.net/uploads/2017/02/20161006-ke-sp-2017-2021-1.pdf>

¹¹⁰ http://kec-ks.org/wp-content/uploads/2020/08/Vler%C3%ABsim-afatmes%C3%ABm-i-PSAK_ENG.pdf

¹¹¹ Ministarstvo obrazovanja, nauke i tehnologije. Strateški plan za obrazovanje na Kosovu 2011-2016 : 76. Dostupno na: <http://archive.erisee.org/downloads/2013/2/Kosovo%20strategic%20Education%20plan%202011-2016%20ENG.pdf>

¹¹² Radonjić, M. „Jezici: kosovski problem o kojem niko ne priča“. Balkan Insight, BIRN, Mitrovica, 4. maj 2018. Dostupno na: <https://balkaninsight.com/2018/05/04/languages-the-kosovo-problem-nobody-talks-about-04-26-2018/>

Međunarodna zajednica na Kosovu

- Podržati lokalno civilno društvo u podizanju svesti u vezi značaja dvojezičnosti na Kosovu i pružanju vidljivosti zalaganju za uzajamno učenje jezika u školama
- Podržati Univerzitet/Fakultet i Ministarstvo u promovisanju programa za balkanistiku na Filološkom fakultetu Univerziteta u Prištini onda kada mu Kosovska agencija za akreditaciju dodeli

Kosovsko civilno društvo

- Zagovarati uvođenje uzajamnog učenja jezika u školskim ustanovama na usaglašen način, posebno na lokalnom/opštinskom nivou
- Uspostaviti mrežu saradnje kako bi se postigla veća koordinacija svih inicijativa koje se tiču učenja jezika, npr. jezičkih obuka i kurseva

REFERENCE

Publikacije i izveštaji

Bačević, J. „Visoko obrazovanje u postkonfliktnim okruženjima: studije slučaja Srbije, Makedonije i Kosova”, radni dokument, 2010.

Dostupan na: https://herg.ceu.edu/sites/default/files/field_attachment/event/node-19522/jbacevichepcceudec2010-1.pdf

Bukland, P; Somers, M. „Paralelni svetovi: obnova obrazovnog sistema na Kosovu”. UNESCO Međunarodni institut za planiranje obrazovanja, Pariz, 2004.

Dostupno na: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000136152>

Centar za socijalne inicijative. „Ispitivanje javnog mnjenja 2018 – Komunikacija među pripadnicima srpske i albanske zajednice na Kosovu: pitanje jezika”. Decembar 2018. Dostupno na: http://www.kosovo.iom.int/sites/default/files/SI%20Language%20Report_ENG.pdf

Dalipi-Latifaj, M. „Kosovski postupak verifikacije diploma izdate od strane privatnih univerziteta”. Ročester institut za tehnologiju – Centar za interdisciplinarne studije. 01 maj 2014. Dostupno na: <https://scholarworks.rit.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=9076&context=theses>

Derks, B.; Elemers, N.; i dr. Podsticanje međuetničkog kontakta na Kosovu: uloga složenosti društvenog identiteta i pretnje različitosti”. Proces i odnosi među grupama 22(7), 2019.
<https://doi.org/10.1177/1368430218808884>

ECMI Kosovo. „Obrazovanje na srpskom jeziku i verifikacija diploma na Kosovu”. Maj 2018. Dostupno na: https://www.ecmikosovo.org/uploads/Brochure_Diploma_Verification_ENGs.pdf

ECMI Kosovo. „Obrazovanje na srpskom jeziku na Kosovu”. Novembar 2018. Dostupno na: https://www.ecmikosovo.org/uploads/Education%20in%20Serbian%20Language%20_ENG.pdf

ECMI Kosovo/ Kancelarija poverenika za jezike, „Nadgledanje i procena jezičkih prava na Kosovu”, mart 2015. Dostupno na: http://www.komisioneri-ks.org/repository/docs/Anglisht_Final_160315.pdf

ERAC (Jednaka prava za sve koalicija). „Podrška poznavanju srpskog i albanskog jezika među državnim službenicima u opštinama Kosova”. Novembar 2018. Dostupno na: http://equalrightsforallcoalition.com/wp-content/uploads/2018/12/SSALPAKMCS_ENG.pdf

ERAC (Jednaka prava za sve koalicija). „ka jednakom jezičkom kvalitetu kosovskog zakonodavstva na albanskom i srpskom jeziku”. Oktobar 2018. Dostupno na: http://equalrightsforallcoalition.com/wp-content/uploads/2018/12/TEQSALK_ENG.pdf

Evropska komisija. „Kosovo* 2020 izveštaj. Radni dokument (2020) 356 finalna verzija”. 6. oktobar 2020. Dostupno na: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/kosovo_report_2020.pdf

Kastrati, A. „Uloga obrazovanja u formiranju identiteta Albanaca i Srba na Kosovu: primena pristupa koji je zaslepljen razlikama u uspostavljanju režima za dobijanje državljanstva u multikulturalnom društvu”. Evropski časopis društvenih nauka 3(1), 2016. Dostupno na: http://journals.euser.org/files/articles/ejser_jan_apr_16/Kastrati.pdf

KEEN (Kosovska mreža za obrazovanje i zapošljavanje). „Srednjoročna evaluacija: primena Kosovskog strateškog plana za obrazovanje 2017-21”. Novembar 2019. Dostupno na: <http://kosovoprojects.eu/wp-content/uploads/2020/02/Implementation-of-Kosovo-Education-Strategic-Plan.pdf>

Kosovska agencija za akreditacije. „Finalni izveštaj stručnog izlaska na teren, Univerzitet u Prištini”, 2011.

Kosovska koalicija za pomirenje. „Indeks etničkih stereotipa na Kosovu”. Decembar 2019. Dostupno na: <https://kcr-ks.org/wp-content/uploads/2020/07/Index-ENG-stereotypes.pdf>

Kostić S.; Marinković, M. „Međusobne percepcije Srba i Albanaca na Kosovu”. NVO Aktiv, Decembar 2018. Dostupno na: <http://ngoaktiv.org/uploads/files/Me%C4%91usobne%20percepcije%20Srba%20i%20Albanaca%20na%20Kosovu.pdf>

Kostovicova, D. „Kosovo: politika identiteta i prostora”. Routledge, Oxon, UK. 2005. ISBN 9780415348065

Lohaj, F. „Uloga engleskog jezika – veza između svih etničkih grupa na Kosovu”. UBT rad sa međunarodne konferencije, 2017.
DOI: 10.33107/ubt-ic.2017.111

Memeti, A.; Metbala, F. „Inkluzija studenata iz nevećinskih zajednica na Univerzitet u Prištini”. Admovere, decembar 2020. Dostupno na: <https://admovere.org/wp-content/uploads/2020/12/Admovere-Raporti-Shqip-Anglisht-2.pdf>

Ministarstvo obrazovanja, nauke i tehnologije. „Nezavisna komisija za pregled nastvanog materijala na srpskom jeziku – sveobuhvatni”. 24. jun 2010. Dostupno na: <http://archive.erisee.org/sites/default/files/-%20Comprehensive%20Report%20of%20Independent%20Commission%20for%20the%20review%20of%20serbian%20language%20teaching%20materials.pdf>

NVO Aktiv, „Jezičke prepreke jednakom pristupu uslugama”. Mitrovića, 2020. Dostupno na: <http://ngoaktiv.org/uploads/files/Language%20Impediments%20to%20Equal%20Access%20to%20Services.pdf>

OEBS misija na Kosovu, „Pristup zajednica preduniverzitetskom obrazovanju na Kosovu”, decembar 2018. Dostupno na: <https://www.osce.org/mission-in-kosovo/406952>

OEBS misija na Kosovu, „Izveštaj o proceni prava zajednica – četvrto izdanje, novembar 2015. Dostupno na: <https://www.osce.org/kosovo/209956>

OEBS misija na Kosovu, „Nevećinske zajednice na Kosovu u primarnom i sekundarnom obrazovnom sistemu”, april 2009. Dostupno na: <https://www.osce.org/kosovo/36978>

Sartori, A. „Rešenje na lokalnom nivou: odnosi albanske i srpske zajednice na Kosovu iz perspektive organizacija civilnog društva”. NGO Aktiv, November 2016.
Available at: <http://www.ngoaktiv.org/uploads/files/English.pdf>

Selenika, E. „Obrazovanje, za koga? Stvaranje multikulturalizma i liberalnog mira na postkonfliktnom Kosovu”. Studije jugoistočne Evrope i Crnog mora 18(2), 2018.
DOI: 10.1080/14683857.2018.1474583

Primarna literatura

Asocijacija/Zajednica opština sa srpskom većinom na Kosovu – opšti principi/osnovni elementi (2015). Dostupno na:
http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/150825_02_Association-Community-of-Serb-Majority-Municipalities-in-Kosovo-General-principles-Main-elements_en.pdf

Sveobuhvatni predlog za rešenje statusa Kosova Specijalnog izaslanika Ujedinjenih nacija Martija Ahtisarija (2008)

Prvi sporazum o principima koji regulišu normalizaciju odnosa (2013). Dostupno na:
http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/FIRST_AGREEMENT_OF_PRINCIPLES_GOVERNING_THE_NORMALIZATION_OF_RELATIONS,_APRIL_19,_2013_BRUSSELS_en.pdf

Kosovska agencija za akreditaciju. Odluka o akreditaciji ref.:629/16. 15. jul, 2016.

Kosovska statistička agencija. Statistika obrazovanja na Kosovu 2019/20. Dostupno na: <https://ask.rks-gov.net/media/5637/education-201902020-ang.pdf>

Zakon o upotrebi jezika br. 02/L-37 (2007). Dostupno na:
<https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2440>

Zakon o preduniverzitetskom obrazovanju br. 04/L-032 (2011). Dostupno na:
<https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=2770>

Zakon o lokalnoj samoupravi br. 03/L-040 (2008). Dostupno na:
<https://mapl.rks-gov.net/wp-content/uploads/2017/10/Law-On-Local-Self-Government.pdf>

Zakon o zaštiti i unapređenju prava zajednica i njihovih pripadnika na Kosovu br. 03/L-047a (2008). Dostupno na: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2531>

Zakon o obrazovanju u opštinama br. 03/L-068 (2008). Dostupno na:
<https://mashf.rks-gov.net/uploads/2015/06/09-2008-03-l068-en.pdf>

Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja (2017). Dostupno na: <http://www.pedagog.rs/wp-content/uploads/2017/10/zosov2017.pdf?v=e892e780304d>

Ministarstvo obrazovanja, nauke i tehnologije. Odluka 01B-2941 o posebnim merama za podršku procesu akreditacije i primeni studijskog programa balkanistike. 30. oktobar 2020.

Ministarstvo obrazovanja, nauke i tehnologije. Strateški plan za obrazovanje na Kosovu 2011-2016. Dostupno na: <http://archive.eri-see.org/downloads/2013/2/Kosovo%20strategic%20Education%20plan%202011-2016%20ENG.pdf>

Ministarstvo obrazovanja, nauke i tehnologije. Strateški plan za obrazovanje na Kosovu 2017-2021. Dostupno na: http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/KOSOVO_EDUCATION_STRATEGIC_PLAN.pdf

Uredba br. 21/2015 o procedurama i kriterijumima za izdavanje sertifikata građanima Republike Kosovo koji su diplomirali na Univerzitetu u Severnoj Mitrovici, radi apliciranja za posao, pribavljanja stručne licence i polaganja stručnih ispita u javnim institucijama (2016). Dostupno na: [http://kryeministri-ks.net/repository/docs/RREGULLORE_\(QRK\)_-_NR._212015_P%C3%8BR_PROCEDURAT_DHE_KRITERET_P%C3%8BR_L%C3%8BSHIMIN_E_CERTIFIKATAVE_SHTETASVE_T%C3%8B_REPUBLIK%C3%8BS_S%C3%8B_KOSOV%C3%8BS_T%C3%8B_CIL%C3%8BT_KAN%C3%8B_MARR.pdf](http://kryeministri-ks.net/repository/docs/RREGULLORE_(QRK)_-_NR._212015_P%C3%8BR_PROCEDURAT_DHE_KRITERET_P%C3%8BR_L%C3%8BSHIMIN_E_CERTIFIKATAVE_SHTETASVE_T%C3%8B_REPUBLIK%C3%8BS_S%C3%8B_KOSOV%C3%8BS_T%C3%8B_CIL%C3%8BT_KAN%C3%8B_MARR.pdf)

Mediji i drugi onlajn izvori

BIRN Prishtina Insight. „Tri javna univerziteta izgubila akreditaciju, što je izazvalo polemiku”. 16. jul 2019. Dostupno na: <https://prishtinainsight.com/debate-sparks-after-three-public-universities-lose-accreditation/>

Kanadski odbor za imigraciju i izbeglice. „Istorija, kultura i identitet Albanaca na Kosovu”. UNHCR Refworld. Dostupno na: <https://www.refworld.org/docid/3ae6a80c0.html>

Radio Slobodna Evropa. „Brnabić o ‘ljudima iz šume’”. 30. maj 2019. Dostupno na: <https://www.facebook.com/watch/?v=377118026483374>

Radonjić, M. „Jezici: kosovski problem o kojem niko ne priča”. Balkan Insight, BIRN, Mitrovica, 4. maj 2018. Dostupno na: <https://balkaninsight.com/2018/05/04/languages-the-kosovo-problem-nobody-talks-about-04-26-2018/>

Stojanović, M. „Predsednik Srbije odaje počast minutom ćutanja za žrtve rata na Kosovu”. Balkan Insight, BIRN, Beograd, 6. oktobar 2020. Dostupno na: <https://balkaninsight.com/2020/10/06/serbian-president-observes-minutes-silence-for-kosovo-war-dead/>

Vaizman, J. „Kosovo pred izazovom u vezi rešavanja problema univerzitetskih akreditacija”. Balkan Insight, BIRN, Priština, 12. februar 2020. Dostupno na: <https://balkaninsight.com/2020/02/12/kosovo-faces-challenge-to-resolve-battles-over-university-accreditation/>

4 European
Union
Kosovo

National Endowment
for Democracy
Supporting Freedom Around the World

KOSOVO
COALITION FOR
RECONCILIATION

Implemented by:

